ARH Diss. B - 26962

Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

TIIU PIPERAL

HAAPSALU LINNA ELANIKKOND KODANLIKUL PERIOODIL

DIPLOMITÖÖ

Juhendaja: ajalookandidaat R. Pullat

TRÜ NSV Liidu ajal. kat.
Inv. nr. 2162

Lugmud, luban
kaotsimisele R. Pullat
15/V 69

Märjamaa 1969

S i s s e j u h a t u s.

Tänapäeval on Haapsalu tuntud kuurordilinn. Linnas asuvas sanatooriumis "Laine" käib ravil elanikke üle kogu Nõukogude Liidu.

Linna ilme on muutunud moodsaks, ajakohaseks. Kunagisest linnaosast, mille nimeks oli Kirikuaiapealne ja kus asusid linnaelanike madalad, ühekorruselised puumajad, on tänapäeval kasvanud linna kõige ilusam ja moodsam rajoon uute nelja- ja viiekorruseliste majadega.

Käesolevas töös heidame pilgu tagasi minevikku ja vaatleme, milline nägi linn välja kodanlikul perioodil.

Töö eesmärgiks on analüüsida Haapsalu linna elanikkonna arvu ja dünaamikat, nii loomulikku kui ka mehhaanilist. Käsitleda muudatusi elanikkonna klassistruktuuris ja sotsiaalsetes suhetes, mis lõpuks viisid välja kodanliku korra kukutamisele ja nõukogude võimu taaskehtestamisele 1940. aasta juunis. Et mõista selle protsessi kogu olemust, tuleb igakülgselt analüüsida elanikkonna arengut.

Püstitatud eesmärgi täitmine on väga raske, sest Haapsalu kohta ei ole kirjutatud ühtegi monograafiat. On kirjutatud üks diplomitöö, kuid see käsitleb varasemat perioodi.

Linnarahvastiku teemat on Eestis üldse vähe käsitletud.

Suureks eeskujuks mulle oli töö kirjutamisel ajalookandidaat R.Pullati raamat "Tallinnast ja tallinlastest".[1] Selles raamatus analüüsitakse põhjalikult Tallinna elanikkonna arvu ja dünaamikat, nihkeid elanikkonna sotsiaalses koosseisus aastatel 1871 - 1917.

Eeskujuks võtsin ka samalt autorilt ilmunud kõiki artikleid, mis käsitlevad linnarahvastiku dünaamikat aastatel 1917 - 1940.[2]

Otsesteks allikmaterjalideks töö kirjutamisel olid 1922.aasta ja 1934.aasta rahvaloenduse andmed.[3] Samuti Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikus Keskarhiivis asuv Haapsalu Linnavalitsuse fond.[4]

---

[1] R.Pullat,Tallinnast ja tallinlastest,Tallinn 1966.

[2] R.Pullat,Eesti linnarahvastiku dünaamika aastatel 1917-1940,Eesti NSV TA Toimetised,Ühiskonnateadused, 1968,nr.17/4.

[2] R.Pullat,Eesti linnarahvastiku looduslik ja mehhaaniline ning vanuseline struktuur aastail 1917-1940, Eesti NSV TA Toimetised,ühiskonnateadused,1969,18/1.

R.Pullat,Mõningaid andmeid Tallinna demograafiast aastatel 1917-1940,Ajaloo järskudel radadel,Tallinn 1966. 3. 1922.a. Üldrahvalugemise andmed,Tallinn 1923-1925.1.III 1934.a.Rahvalugemise andmed,Tallinn 1935-1937.

[4] Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv(ORRKA)Tallinnas,Haapsalu Linnavalitsuse fond. nr.4209

Täiendavaid andmeid sain kuukirjast "Eesti Statistika"[5] ja raamatust "Eesti arvudes"[6], ning Haapsalu Koduloomuuseumi materjalidest. Andmeid sain ka Haapsalu linna põliselanike, praeguste pensionäride E.Antovi, H.Brandti ja Haapsalu Internaatkooli direktori V.Pihlau käest.

Töökirjutamist raskendasid mitmesugused asjaolud: ilmnes, et mõned arvandmed on lünklikud, "Eesti Statistika" andmed ja rahvaloenduse materjalid andsid ühe ja sama aasta kohta erinevaid andmeid, segadust tekitas, et esimene ja teine kodanlik rahvaloendus olid läbi viidud mõnevõrra erinevatel põhimõtetel ja andmed olid antud erinevates süsteemides. Seetõttu oli võrdlusandmete otsimine ja arvutamine raske ja mõnel puhul tuli leppida tõenäoliste teadetega, sest täpsed andmed puudusid. Tuli tutvuda marksismi-leninismi klassikute töödega, kus on käsitletud rahvastikuprobleeme seoses ühiskonna arenguga üldse.[7]

Rahvastiku jaotamist tootlikeks, pooltootlikeks ja mittetootlikeks gruppideks ja kapitalismi arenemisele omaseid tüüpilisi nähtusi on põhjalikult analüüsinud V.I.Lenin töös "Kapitalismi arenemine Venemaal" ja teistes majandusteoreetilistes töödes.[8]

---

5 Kuukiri "Eesti Statistika", 1920 - 1940.
6 Eesti arvudes 1920 - 1935, Tallinn 1937.
7 K.Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953.
K.Marx ja Fr.Engels, Valitud teosed, Ikd. Tallinn 1957.
8 V.I.Lenin, Teosed, I kd., Tallinn 1948.
V.I.Lenin, Teosed, III kd., Tallinn 1950.
V.I.Lenin, Teosed, XXXI kd., Tallinn 1957.

Vajalikke andmeid ja analüüse sain nõukogude perioodil kirjutatud eesti autorite töödest, kus käsitletakse kodanliku Eesti majanduse arengut või eesti kodanluse idoloogiat.

P.Vihalem oma teoses "Eesti kodanlus imperialistide teenistuses"[9], annab põhjaliku ülevaate eesti kodanluse rahvavaenulikust tegevusest, truust imperialistide teenimisest.

V.Krinal, L.Loone ja I.Soidra teoses "Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis"[10] (1920 - 1940) paljastatakse eesti kodanluse reaktsioonilist majanduspoliitikat. Kodanliku majandusliku mõtte esiletoomine võimaldab konkreetse materjali alusel näidata eesti kodanluse ja tema ideoloogide majanduslike püüdluste iseloomu. Kodanluse diktatuuri poliitikategelaste sotsiaalmajanduslike vaadete selgitamine näitab kujukalt, mida need tegelased taotlesid, ja aitab olulisel määral kaasa eesti kodanlusele ajaloolise hinnangu andmisel.

H.Saarniit oma raamatus "Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail" (1920 - 1924)[11] analüüsib kodanliku diktatuuri ajajärku sõjajärgse revolutsiooni kriisi aastaist.

---

[9] P.Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses Tallinn 1960.
[10] V.Krinal, L.Loone ja I.Soidra, "Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis(1920-1940)Tallinn 1968.
[11] H.Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsiooni kriisi aastail(1920-1924), Tallinn 1958.

Õ.Ealngo raamatus "Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail" (1925-1929)[12] näitab, mida tähendas tegelikult kapitalismi ajutine, ebakindel stabilisatsioon Eesti rahvamajanduses ning millised olid selle majanduslikud tagajärjed. Samuti näidatakse, mida tähendas kapitalistlik stabilisatsioon Eesti töörahvale ning missugune oli tema osa klassivõitluse arenemises.

Mitmesuguseid arvandmeid kodanlikule korrale eelnenud perioodi kohta on antud O.Karma raamatus "Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis".[13]

F.Sauksi raamat "Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes"[14] aitab kaasa kaubanduskodanluse tegevuse õigele hindamisele.

Elanikkonna professionaalse ja sotsiaalse koosseisu liigitamisel on lähtutud kahe autori töödest: L.V.Starodubski "Kodanliku Läti statistika reaktsiooni teenistuses"[15] ja I.G.Malõi "Elanikkonna statistika küsimusi V.I.Lenini töödes."[16]

---

[12] Õ.Elango, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilistasiooni aastail (1925-1929), Tallinn 1958.

[13] O.Karma, Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis, Tallinn 1963.

[14] F.Sauks, Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes, Tallinn 1968.

[15] L.V.Starodubski, Kodanliku Läti statistika reaktsiooni teenistuses, Riia 1953.

[16] I.Malõi, Elanikkonna statistika küsimusi V.I.Lenini toodes, Moskva 1963.

Tutvusin koguteosega "Eesti. Maa. Rahvas.Kultuur".[17] Üldajaloo probleemide lahendamisel on kasutatud Eesti NSV ajalugu ja Ülevaadet Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost.[18]

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade Haapsalu linna geograafilisest asendist, tänavastikust, hoonestuse ja linna ajaloolisest arengust kodanlikul perioodil.

Teises peatükis käsitletakse elanikkonna arengut. Analüüsitakse loomulikku ja mehhaanilist iivet ning neid mõjustavaid tegureid. On antud ülevaade elanikkonna soolisest ning vanuselisest struktuurist ja rahvuslikust koosseisust.

Kolmandas peatükis on antud elanikkonna professionaalse ja sotsiaalse koosseisu analüüs. Andmed selle peatüki jaoks olid kõige lünklikumad ja vastuolulisemad. Tuli toetuda kaasaegsete mälestustele. Raskusi tegi asjaolu, et kodanlikud statistilised materjalid ei kajasta niivõrd sotsiaalseid kihte kui erinevaid kutsealasid ja neidki mitte ammendavalt.

---

[17] Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur, Tallinn 1926.

[18] Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920 - 1940), Tallinn 1963.

I. PEATÜKK.

Asutuse areng ja hoonestus.

1. Asukoht ja ajalooline areng.

Haapsalu asub metsade varjulises üksilduses samanimelise lahe lõunakaldal 58°57' põhjalaiuse ja 42°12' idapikkuse all.

Linn asub kaheharalisel sopisel ja käärulisel poolsaarel, mis 2,5 km pikkuse neemena madalavõitu Haapsalu lahte ulatub.

Poolsaare omapärane ja vahelduv pind ning maaliline kallas annavad linnale kauni ja mereküllase ilme. Ükski teine linn Baltimail ei piirdu nii suurel ulatusel merega kui Haapsalu.

Mere ja maa ühenduspilti elustab veel üks sisselaht - Väike Viik. Väike-Viik on kõige parema ja raadioaktiivsema tervisemuda leiupaik Eestis. Ta on ümbritsetud linna majadest ja merega on ühendatud kahe kitsa kanali abil.

Haapsalu laht, mis piirab linna kolmest küljest ulatub kaugele mandrisse. Ta kujundab hulga väiksemaid lahekesi, poolsaarekesi, neemeribasid. Lahe

rannajoon on murdeline ja üllatavalt pikk 90,19km.

Võrdlemisi suur Haapsalu laht on aga üpris madal 0,3-0,6 m ja ainult mõnes üksikus kohas on sügavus 1-2 m.

Haapsalu maapoolne piir on merepoolsest rannajoonest vähemalt kolm korda lühem.

Lõunapoolt varjavad linna okas- ja segametsad. Siit viivad maanteed Tallinna, Lihula ja Pärnu ning raudteed Tallinna ja Rohukülla.

Linna all olev maapind tõuseb aeglaselt ja peaaegu lamedana 2-8 meetrit üle merepinna. Mere poole lauska kallakut on väga vähe märgata ja näib nagu seisaks linn täiesti tasasel rannikul.

Haapsalu linn on asutatud 13.sajandil. Ta kuulub seega meie vanemate linnade hulka. Kogu linn asus muiste umbes kümnel saarekesel, mis aegamisi ühinesid praeguseks poolsaareks.

Maakonnalinnaks muudeti Haapsalu 1784.aastal, siis elas linnas 603 elanikku. Elanikkonna pidev arvuline tõus algas pärast linna kuurordiks saamist.

Nii oli 1850.aastal Haapsalus juba 1828 elanikku, 795 meest ja 1033 naist. 1871.aastal oli 2203 elanikku, 1881.aastal 2884 ja 1897.aastal 3212 elanikku.[1]

---

[1] H.Alver, Haapsalu arvudes, Linnad ja alevid, 1934, nr.7, lk.98.

Vastavalt esimese rahvaloenduse andmetele elas 1922.aastal Haapsalus 4251 inimest, neist 1780 meest ja 2471 naist.[2]

1934.aasta 1.märtsi rahvaloenduse andmeil elas Haapsalus 4649 elanikku, neist 2007 meest ja 2642 naist.[3]

Protsentuaalselt oleks elanikkonna arvuline tõus Haapsalus järgmine:

1881.a. - 100%
1922.a. - 147,7%
1934.a. - 161,2%[4]

Haapsalul oli viis eeslinna (alevikest): Kassinina (Reiserort), Kirikuaiapealne, Koplipealne, Loemägi, Holmipealne.

Kassinina oli praeguse Suure-Liiva ja Väike-Liiva tänava piirkond. Endisest Kirikuaiapealsest on tänapäeval kasvanud uus linnaosa moodsate neljakorruseliste majadega. Koplipealne oli praeguse Komsomoli tänava piirkond. Endiselt on jäänud püsima linnaosade nimetustena Loemägi ja Holmipealne.

---

[2] 1922.a. üldrahvalugemise andmed, vihik VII-a, Lääne maakond, Tallinn 1924, lk.98.

[3] Rahvastikuprobleeme Eestis, II rahvaloenduse tulemusi, vihik IV, Tallinn 1937, lk. 2.

[4] Läänemaa I, üldosa, Tartu 1938, lk. 95.

Vanemad linnaosad olid keskklinn, Holmipealne ja Kassinina. Koplipealne, kalmistu ja raudteejaama ümbrus on kasvanud linnaosadeks alles hiljem. Uuemõisa lähedale on Rannatsalu eeslinn tekkinud aastatel 1922 - 1932.

Haapsalu on vanim Eesti kuurordilinnu. Esimene mudaravila on ehitatud 1825. aastal.

Vanimaid ehitisi Eestis on Haapsalu linnakirik. Tema täpne ehitusaasta pole teada, kuid teada on, et 1524. aastal oli ta juba olemas. Vanimaks ehituseks on ka raekoda,mis on valminud 1767.aastal. Praegu asub selles hoones Haapsalu Koduloomuuseum. Kodanlikul perioodil asus selles hoones Haapsalu Linnavalitsus.

Haapsalu raudteejaam oli üks ilusamaid ja pikemaid raudteejaamu Eestis. Pikkuselt ületas teda ainult vana Tallinn - Balti jaam.

Raudteejaama lähedal asus metsas riiklik raadiosaatejaam. Tema kolmest mastist üks oli üle saja meetri kõrge ja paistis kaugele merele.

1920.aastal oli Haapsalu linna üldpindala 881, 875 ha.

Haapsalu linnavalitsuse hoone.

Raudteejaam (pildistatud linnapoolsest küljest).

Sellest oli rohelise ala ja avalike parkide all 160 ha.[5] 1939. aastaks oli linna üldpindala kasvanud 1147,316 ha. Rohelise ala ja avalike parkide all oli 179,937 ha.[6]

19.a. jooksul on linna üldpindala kasvanud 265,446 ha võrra. Kuna linna kolmest küljest piiras meri, siis sai ta kasvada ainult lõunapoolses osas.

Aastatel 1920 - 1940 ehitati linna juurde ümmarguselt 120 maja. Neist Rannatsalu eeslinna 58 maja ja siselinna 62 maja.

Ehitustegevus algas 1922.aastal. Valmis methodistide kirik kõrge noolja torniga, linna elektrijaam ja ujuv kohvik-restoran merele. Lõpule viidi kolme uue elumaja ehitus, pooleli jäi 3-4 elumaja. Remonditi paar maja sanatooriumideks.[6 7]

1922.aastal saadi ehituslaenu kolm miljonit marka ja 1923.aastal algas juba elavam majade ehitamine.[8]

---

[5] ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv (edaspidi ORKA), Haapsalu Linnavalitsuse fond nr. 4209, nim.1, s.-ü.1016, lk.2.

[6] Sealsamas.

[7] Haapsalu linna elanike, energilise koduurija, Haapsalu Internaatkooli direktori sm.Pihlau suulised mälestused.

[8] Eesti kuurordid I, Haapsalu, Tartu 1923, lk.3.

Ujuv kohvik-restoran maral.

Sanatooriumihoone aramina 20. juunil 1937.

Kõige hoogsam on olnud ehitustegevus kolmekümnendatel aastatel. Nii ehitati 1932.aastal juurde 8 elumaja,[9] 1934.aastal 7 maja,[10] 1938.aastal 13 maja[11] ja 1939. aastal 11 maja.[12]

Kõige madalam on olnud ehitustegevus 1935.aastal, siis ehitati ainult kaks maja.[13]

Üheks suuremaks ehituseks kodanlikul perioodil oli Haapsalu Algkoolihoone. Ehitamist alustati 1934.aastal ja hoone avati 6. jaanuaril 1938.aastal.

Teiseks suuremaks ehituseks oli sanatooriumihoone. Uus hoone avati 20. juunil 1937.aastal. (Praegu sanatoorium "Laine" I korpus).

1929.aastal asutati linna "Kaunistamise Selts", mille ülesandeks oli linna välisilme eest hoolitsemine. "Kaunistamise Selts" pani parkidesse ja puiesteedele ülesse monumendid ja korrastas rannapuiesteed.

---

[9] ORRKA, fond nr. 4209, nim1, s.-ü.713,lk.112.
[10] ORRKA, fond nr. 4209, nim.1, s.-ü.686, lk.339.
[11] ORRKA, fond nr. 4209, nim.1, s.-ü.662, lk.86.
[12] ORRKA, fond nr. 4209, nim.1, s.-ü.662, lk.87.
[13] ORRKA, fond nr. 4209, nim.1, s.-ü.686, lk.415.

1929.aastal püstitati mälestussammas tuntud heliloojale Rudolf Tobiasele. Mälestussammas on üle kolme meetri kõrge. Valmistatud on ta Saaremaa mormorist, rinnakuju ja nimetahvel on pronksist. Mälestussamba autoriks on kujur Roman Espenberg.

Mudaravila puiestikus asub tahutud kivisambal tervisemuda avastaja Karl Abraham Hunniuse pronksist büst, mille autoriks on samuti kujur R.Espenberg. Mälestussammas asetati sinna 1930.aastal "Kaunistamise Seltsi" poolt.

"Kaunistamise Seltsi" poolt asetatud olid ka mitmesugused kaunistused rannas ja puiesteedel. Haapsalu ei ole olnud oma hea loodusliku asukoha, ehituste ilme ja paigutuse poolest moodne suvituslinn.

Võib öelda, et talvel oli Haapsalu harilik väikelinn nagu teisedki Eesti pisilinnad. Suvel jõudis ta aga teistest omasugustest kaugele ette: elustus, võrsus suuremaks, võttis tarvitusele ruumid ja majad, mis talvel kasutamata seisid.

Rudolf Tobiase mälestussammas.

Kaunistus rannas.

2. Tänavastik.

Haapsalu kesklinn asus kodanlikul perioodil ehitusmälestise - piiskopilinnuse varemete ümbruses.[15] Varemete vahetus läheduses oli Linnavalitsuse hoone (praegu Haapsalu Koduloomuuseum), mille ees oli väike ilus park. Kohe pargi ääres avaral väljakul oli turuplats. Turuplatsile tõi linna peatänav, mis kandis kahte nime Posti tänav ja Karja tänav.(Praegu Võidu tn.) Posti tänavasse suubusid kaks tähtsamat maanteed Pärnu mnt. ja Tallinna mnt., mis ühendasid Haapsalut teiste Eesti linnadega. Posti tänava nime kandis tänav kuni Riigipangani. Riigipangast alates kuni turuplatsini aga Karja tänava nime. Peatänavast hargnesid igas suunas kõrvaltänavad, milliseid oli arvuliselt küllaltki palju, kuid oma pikkuselt olid nad enamsti võrdlemisi lühikesed.

1923.a. oli Haapsalus koos promenaadidega kokku 65 tänavat.[16]

Tänavate üldpikkus oli 1922.aastal 18 km ~~ja~~ 675 m ja keskmine laius 9 m. Tänavate pindala oli 168,075 m^2.[17]

---

[15] Piiskopilinnuse varemed pärinevad XIII - XVI saj.

[16] Eesti kuurordid I,Haapsalu, Tartu 1923,lk.47-48.

[17] ORKA, fond nr.4209, nim.1, s.-ü.174, lk. 8.

Omapärased olid Haapsalu promenaadid. Lahe pikast rannajoonest oli üle 2,5 km korraldatud rannaäärseteks promenaadideks. Vaksali tee lähedalt Kalda tänavalt algas käidav jalutustee, mida nimetati Lääne kallaks. Lääne kalda pikkus oli 700 m ja ta viis linna suplusmaja juurde. Linna suplusmaja eest läbi minnes jõuame puuderikast Suur-Liiva tänavat mööda Vaiksele promenadile, mis haarab poolringina Väikese-Viigi lõunapoolset kallast. Oma nime kohaselt oli see promenaad olnud salapärane, hämar ja üksildane.

Poolsaare idapoolsel kaldal oli 200 m pikkune Šokoladi promenaad. Edasi eespool aga 600 m pikkune Suur promenaad, mis lõppes väikese pargiga. Pargist algas Aafrika kallas, mis kulges kõrkjatesse kasvanud madala lahe ääres.

Haapsalu kaunim promenaad oli Suur promenaad. Ta oli suvise elu tuiksooneks linnas. Siin hinnati hooaja temperamenti ja suvitajate välimust. Siin toimus igalõunane ja õhtune koonduspaik, päeva "paraad" muusika saatel. Kuursaali juures oli kõlakoda, kus igal lõunal ja õhtul mängis orkester. Linna peenem suvitusseltskond armastas seal muusikat kuulamas käia. Pühapäeviti oli seal rohkesti rahvast, sest siis liitusid suvitajatega ka linnaelanikud.

Vaheldusrikkamaks muutus Suure promenaadi lõu-

Killuke Suurest promenaadist.

Suvitajad muusikat kuulamas.

napoolne ümbrus. Loode poolt algas mererand purje- ja sõudeklubi ehitustega. Edasi Kuursaali poole jäi pikk paatide sild hulga elegantsete sõiduriistadega. Paatide silla läheduses asus dr. Arroneti suplusmaja pika telliskivist korstnaga.

Idapoolses promenaadi otsas oli Velts'i Ortopeedia- ja Massaaži Instituudi väike meeldiv puumaja. Suure promenaadi kaunim maja oli Kuursaal, mis ehitati 1905.aastal. Ta seisab kahe küljega mere poole. Hoones oli avar, kõrge saal näitelavaga ja einelaua ruumid. Kuursaal ja läheduses asuv kõlakoda puhastati ja värviti 1922.aastal. Lillidega kaunistatud rõdud olid jõukama suvituspubliku kõige armastatum ajaviitekoht.

Südalinnast üle 2 km kaugusel poolteise km pikkuse maariba - neeme otsas asus uus sadam. Tormistel päevadel viskusid lained üle neeme ja sadam lahutati linnast.

Linna poole tulles neem laiene ja andis ruumi kalurihurtsikutele. Seda linnaosa nimetati Holmiks. Sõna "Holm" pärineb rootsi keelest ja tähendab väikest saart, laidu.

Holmile keerab idapoolselt neemelt Uus-Sadama tänav. Siit viib maantee juba otsejoones neeme otsa sadamasilla juurde.

Sadam oli kõigiti tugev, massiivne ehitus. Ta mahutas ühel pool kaks keskmise suurusega laeva.

Kuressaar.

Uus sadam.

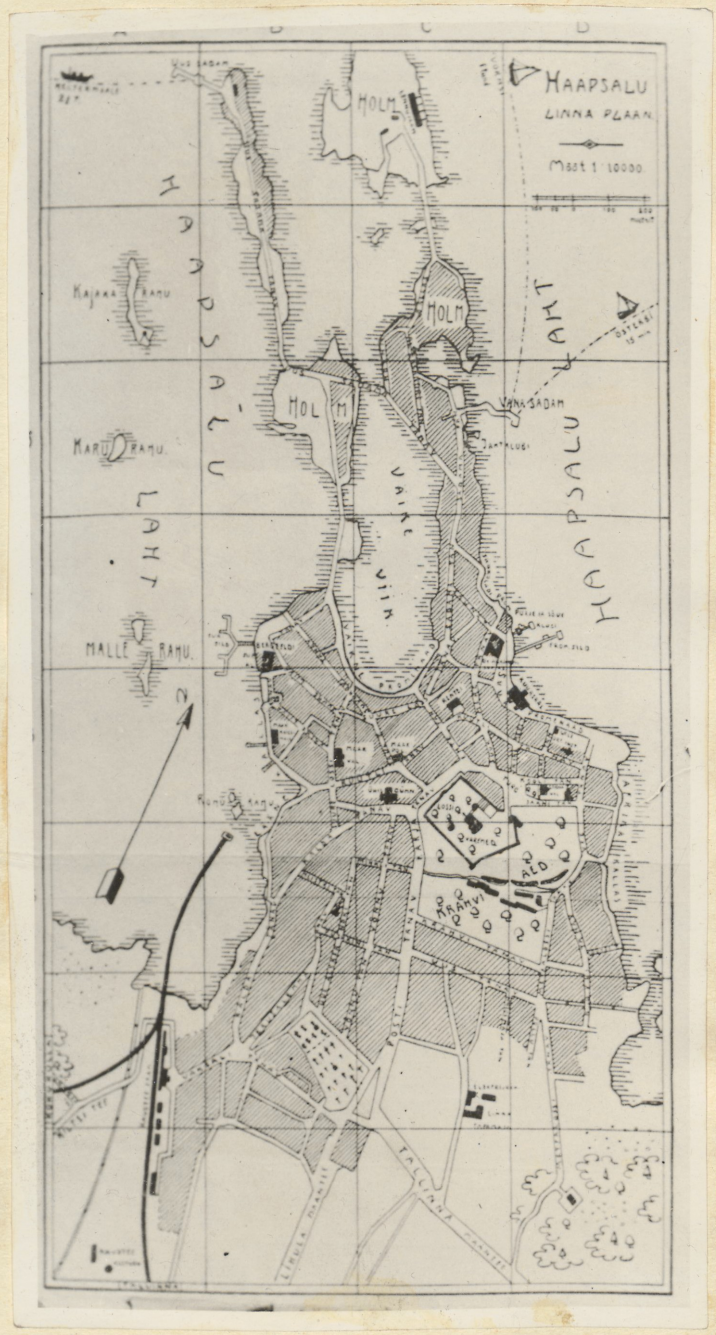

Haapsalu linna plaan 1923. a.

Haapsalu linna tähtsamate kõnniteede kohta annab ülevaate järgnev tabel.

T a b e l nr. 1

Kõnniteede pikkus Haapsalu linnas.

Kõnniteed	Pikkus meetrites
Paralepa supelrand	3845
Lossiaed	2724
Vilmsi puiestik	1664
Poska puiestee	1476
Õhtu kallas	1022
Linna mudaravila puiestik	652
Vaikne kallas	620
Raekoja puiestik	444
Aafrika kallas	296
Šokoladi kallas	280
Muid kõnniteid	388
Kokku	13411

3. Hoonestus 1922. ja 1934. aastal.

Vastavalt 1922. aasta rahvaloenduse andmetele oli Haapsalus sel perioodil 868 maja ja 1259 korterit.[18]

Kordade arvu järgi majad jagunesid:

Tabel nr. 2

Majade suurus (kordade arv)

Majade üldarv		1 kordne		2 kordne	
Absol. arv	%	arv	%	arv	%
868	3,3	780	89,9	88	10,1

Nagu näeme domineerisid ühekordsed puumajad. See on ka arusaadav, sest Haapsalu oli tüüpiline väikekodanlik linn. Väikeomanikel käis üle jõu ehitada kivist maja. Kuid õige vähesel määral oli sel perioodil juba ka kivist maju.

Ehitusmaterjali järele majad jagunesid:

puu - 791 maja ehk 91,1 %

segamaterjalist - 39 maja ehk 4,5 %

kivi - 38 maja ehk 4,4 %

---

[18] Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis, 1922. aasta üldrahvalugemise andmed, Tallinn 1924, lk. 60.

Tüüpilised linnamajad kodanlikul perioodil.

Näeme, et kivist ehitatud majad moodustasid majade üldarvust ainult 4,4%. Kivist majad olid ehitatud kas siis ametiasutusteks või kuulusid jõukamale elanikkonnale.

Majad võiksime grupeerida ka katusematerjali järele, siis saaksime järgmise pildi:

Puu (pilbas, laastud, sindlid) - 343 ehk 39,5%
Papp - 211 ehk 24,2 %
Plekk - 119 ehk 13,7 %
Segamaterjal - 104 ehk 11,8 %
Kivi - 77 ehk 8,8 %
Õled - 14 ehk 5,0 %

On täiesti loomulik, et katusematerjalina kasutati kõige enam puud ja pappi, sest võrreldes plekki ja kiviplaatidega olid esimesed kaks materjali suhteliselt odavamad. Seega rohkem kättesaadavamad majaomanikele - käsitöölistele. Kiviplaadid olid kallid ja kättesaadavad jõukamatele majaomanikele.

14 ühekordsel majal oli katusematerjaliks õled. See, et katusematerjalina 1922.aastal kasutati õlgi, on sotsiaalse viletsuse näitajaks Haapsalus.

Kivimajadel ja kahekordsetel majadel olid katused kas puust, kiviplaatidest või plekist. 9 kordsel majal oli katusematerjaliks valitud papp.

Osa ühekordseid puumaju oli ehitatud kergete suvemajadena. Talvel neis ei elatud, aga suveks üüriti need suvitajatele välja.

Praegu jätan korteriolud puudutamata. Teen seda III peatükis koos elanikkonna sotsiaalse koostise analüüsiga.

Järgnevalt vaatleme, kuidas oli hoonestus arenenud 1934.aastaks.

1.III 1934. aasta rahvaloenduse andmetel oli Haapsalus 1934.aastal 979 elumaja ja 1495 korterit.[19]

Kordade arvu järgi majad jagunesid järgmiselt:

1 kordseid - 767 maja
1½ kordseid - 132 maja
2 kordseid - 71 maja
2½ kordseid - 4 maja
3 kordseid - 4 maja
4½ kordseid - 1 maja

Võrreldes neid andmeid 1922.aasta rahvaloenduse andmetega näeme, et 12 aasta jooksul on juurde ehitatud 111 maja. 1922. aastal kahekordsetest suuremaid maju ei olnud. 1934. aastaks oli juurde ehitatud neli kahe ja poole kordset maja, neli kolmekordset ja üks nelja ja poole kordne maja.

---

[19]Rahvastiku koostis ja korteriolud, 1.III 1934.a. rahvaloenduse andmed, vihik II, Tallinn 1935, lk. 1.

Ehitusmaterjali järgi majad jagunesid:

puu - 884 maja ehk 90,2%

kivi - 50 maja ehk 5,1%

segamaterjal - 45 maja ehk 4,7%.[20]

Kui me võrdleme neid andmeid 1922.aasta rahvaloenduse andmetega, siis näeme, et 0,9% võrra on langenud puuehituste arv (1922.a. oli 91,1%).0,7% võrra on tõusnud kiviehituste arv (1922.a. oli 4,4%) ja 0,2% võrra on tõusnud segamaterjalist ehitatud hoonete arv (1922.a. oli 4,5%).

Katusematerjali järgi majad jagunesid:

Puu - 361 ehk 36,8%

Plekk - 295 ehk 30,1%

Papp - 128 ehk 13,0%

Sega - 115 ehk 12,0%

Kivi - 70 ehk 7,1%

Õlg - 7 ehk 0,7%

Roog - 2 ehk 0,2%

Teadmata - 1 ehk 0,1%

Näeme, et rohkem hakatud katusematerjalina kasutama plekki (1922.a. oli kõigest 13,7%). Papp katusematerjalina on tunduvalt vähenenud (1922.a. oli 24,2%).

---

[20] Rahvastiku koostis ja korteriolud, 1.III 1934. aasta rahvaloenduse andmed, vihik II, Tallinn 1935, lk.130.

Nähtavasti on plekk muutunud kättesaadavamaks ja kuna ta on papist vastupidavam, siis kasutatakse teda ka rohkem. Endiselt vähe kasutatakse katusematerjalina kiviplaate. Vähesel määral kasutatakse õlgi ja roogu.

Nii nagu 1922. aastal nii ka 1934.a. seisis osa maju tühjana. Suvemajade väljaüürimine suvitajatele andis küllaltki head sissetulekut ja nende omamine oli kasulik.

Järgnev tabel annab ülevaate tühjana seisvatest majadest ja elukorteritest.

T a b e l nr. 3

Tühjad elumajad ja elukorterid.[21]

Puuehitused					Kiviehitused						Segaehitused					
1	1½	2	2½	K	1	1½	2	2½	3	K	1	1½	2	2½	3	K
70	7	3	3	83	4	-	1	1	-	6	3	1	6	-	-	10

Kokku seisis tühjana 99 maja 130 korteriga. Tühioleku põhjused olid järgmised:

Suvemaju - 62

Väljaüürimiseks - 25

Remont - 9

Elanikud ajutiselt ära - 3.[22]

---

[21] Rahvastiku koostis ja korteriolud, 1.III 1934.a. rahvaloenduse andmed, vihik II, Tallinn 1935, lk. 134.

[22] Sealsamas.

Vaade Linnulennult.

Karja tänav.

II PEATÜKK.

Elanikkonna areng.

1. Elanikkonna dünaamika aastail 1920 - 1940.

Pärast kodanliku korra kehtestamist Eestis sattus kodanlik riik väga täbarasse olukorda. Sel perioodil valitses kapitalistlikus maailmas majanduskriis. Kapitalismi üldkriisi tingimustes üha teravnes turgude probleem ja konkurentsivõitlus kapitalistlikus maailmas. Peale selle kodanlik Eesti riik rebiti vägivaldselt lahti Nõukogude Venemaast ja ta kaotas oma tööstus- ja põllumajandussaaduste müügituru. Tööstus peale selle ka oma toor- ja kütteainete baasi. F.Sauks kirjutab: "Üha süvenev majanduskriis Lääne-Euroopas andis end tunda peagi ka Eestis. Kõik see nõudis majanduse struktuuri ümberkorraldamist".[23]

Nii tuli kodanliku diktatuuri tingimustes Eesti tööstusel orienteeruda põhiliselt ainult kitsale siseturule, kus ostujõuline nõudmine oli suhteliselt

---

[23] F.Sauks, Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes, Tallinn 1968, lk.17.

vähenenud töötajate vaesumise tagajärjel.[24]

Eesti kodanlus, olles haaranud riigivõimu, oli majanduslikult väga nõrk. Kogu oma valitsemisperioodi jooksul ei suutnudki luua endale kindlat majanduslikku baasi. Ehkki eesti kodanlus märgatavalt rikastus ning eesti päritoluga töösturite ja kaupmeeste arv kasvas, säilitas väliskapital maa majanduses juhtivad positsioonid.[25]

Nii oli Eesti sisetung üle ujutatud Saksamaa ja Inglismaa tööstuskaupadega. Kõik see lõi eeltingimused kodanliku Eesti tööstuse aeglaseks arenemiseks. Eelpool nimetatud raskustest hoolimata alustas kodanlus tööstusliku orientatsiooni poliitikat. Nimetatud poliitika oli tingitud reast tegureist. Esiteks lootis kodanlus nõukogude võimu kiirele langemisele ja kapitalistliku korra taastamisele Venemaal.[26]

Linnarahvastiku dünaamika uurimisel on jõutud järeldusele, et sündimus kõigub vastavalt majanduslikule olukorrale ja sõltub eeskätt muutustest tööstuses. Tööstuse ja sündimuse vahel on aga otsene side: töötute arvu suurenemise puhul langeb sündivus

---

[25] O.Sepre, Kodanliku Eesti sõltuvus imperialistlikust maadest, Tallinn 1964, lk.65.

[26] E.Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn 1955, lk.12.

ja vastupidi.[27]

Ka V.I. Lenin kirjutas: "Inimese sigimise tingimused olenevad otseselt mitmesuguste sotsiaalsete organismide struktuurist, ja sellepärast tuleb rahvastuseadust uurida iga sellise organismi kohta eraldi, aga mitte "abstraktselt", ilma seda ühendusse viimata ühiskondliku struktuuri ajalooliselt erinevate vormidega." [28]

Aastail 1920-1924 elas kodanlik Eesti üle sõjajärgse kriisi. Sel perioodil langes suurtööstuse toodang, langes kaubandus. Samal perioodil vähenes Eestis ka linnaelanike arv. 1922.aastaks oli linnaelanike arv vähenenud 20% võrra võrreldes 1913. aastaga.[29]

Töötuudus sundis inimesi maale tööd otsima minema.

V.I.Lenin kirjutas: "Nõudmine tööliste järele üldiselt võttes kasvab, kord tõustes õitsengueperioodidel, nii et tööliste siirdumine ühest ettevõttest teise,riigi ühest otsast teise saab paratamatuks[30]

---

[27] R.Pullat, Eesti linnarahvastiku looduslik ja mehhaaniline liikumine ning vanuseline sturktuur aastail 1917-1940,ENSV TA Toimetised,Ühiskonnateadused, 1969, nr.18/1, lk.29.

[28] V.I.Lenin, Teosed, ikd.,Tallinn 1948,lk.411.

[29] R.Pullat, Eesti linnarahvastiku dünaamika aastail 1917-1940,ENSV TA Toimetised(Ühiskonnateadused) 1968,nr.17/4, lk.363.

[30] V.I.Lenin, Teosed, 3kd., Tallinn 1950,lk.459jj.

Kõik protsessid, mis olid iseloomulikud Eesti rahvastikule üldse ja eriti linnarahvastikule, olid omased ka Haapsalu elanikkonnale.

1922. aastal elas Haapsalu linnas 5,5% kogu maakonna elanike arvust. 1934.aastal aga 6,1%.[31]

Haapsalu asus teistest Eesti linnadest suhteliselt kaugel, ühendusteed teiste linnadega ei olnud kuigi head ja seetõttu oli siin linnarahvastiku protsent ka madalam.

Kui üldse Eesti linnades elas 28,7% ja maal 71,3% elanikest, siis 1934.a. andmete alusel elas Läänemaal rahva üldarvust maal 92% ja linnades ning alevites 8%. Kui juurde lugeda ka asulate (alevikkude) rahvastik, siis tuleb üldse päris maarahvastikku 88,5% ja 11,5% linnaliste asulate oma.[32]

On täiesti arusaadav, miks Läänemaal oli linnarahvastiku protsent nii madal.

Maakonna ainukeses linnas Haapsalus puudusid suurtööstusettevõtted, mis oleksid rahvast linna tõmmanud ja linnaelanikkonda laiendanud.

Nagu näeme, puudus majanduslik baas linnarahvastiku kasvuks.

Samal ajal oli Läänemaa maakondadest teisel kohal Tallinna varustamisel elanikkonnaga.

---

[31] Arvutused on tehtud koguteoses Läänemaa lk.91 toodud andmete põhjal.

[32] Läänemaa I, üldosa, Tartu 1938, lk.92.

Vastavalt 1922.a. andmetele oli Tallinna elanikkonnast pärit Läänemaalt 10589 elanikku. See moodustas 8,65% Tallinna elanikkonnast.[33]

Kuna oma maakonnas puudus majanduslik baas elanikkonna rakendamiseks, saigi võimalikus nii suurearvuline elanikkonna siirdumine Tallinna ja teistesse maakondadesse.

Nüüd aga vaatleme lähemalt, milline oli elanikkonna juurdekasv või kohanemine 1922-1940.

T a b e l nr. 4

Haapsalu elanike arv ja selle juurdekasv 1922 - 1940.[34]

Aastad	Mehi		Naisi		Kokku	Juurdekasv% 1922=100	Aastaiive %
	Arv	%	Arv	%			
1.jaan.1922	1858	40,8	2694	59,2	4553	-	-11,25
1. -"- 1923	1863	40,6	2717	59,4	4580	105,9	0,59
1. -"- 1924	1851	40,6	2703	59,4	4554	100,2	-0,56
1. -"- 1925	1527	42,6	2054	57,4	3581	78,6	-21,4
1. -"- 1926	1843	40,6	2696	59,4	4539	99,6	26,8

[33] R.Pullat, Eesti linnarahvastiku looduslik ja mehhaaniline liikumine ning vanuseline struktuur aastail 1917-1940, TA Toimetised, 1969, nr.18/1,lk.29.

[34] Tabeli koostamisel võtsin eeskujuks tabeli, mis oli koostatud R.Pullatil. Mõningaid andmeid Tallinna demograafiast a.1917-1940,Ajaloo järskudel radadel, Tallinn 1966,lk.208. Andmed tabeli koostamiseks sain kuukirjast"Eesti Satistika".

1.jaan.1927	1856	41,1	2617	58,6	4473	98,2	-1,45
1. -"- 1928	1832	43,5	2606	56,5	4438	97,4	-0,78
1. -"- 1929	1820	41,6	2552	58,4	4372	96,0	-1,49
1. -"- 1930	1836	41,7	2564	58,3	4400	98,8	0,64
1. -"- 1931	1774	42,1	2492	57,9	4236	93,0	-3,73
1. -"- 1932	1734	41,5	2437	58,5	4171	91,6	-1,58
1. -"- 1933	1896	41,4	2675	58,6	4571	100,3	9,62
1. -"- 1934	1903	42,4	2577	57,6	4480	98,3	-2,00
1. -"- 1935	2033	42,9	2698	57,1	4731	103,9	5,61
1. -"- 1936	2031	42,5	2742	57,5	4773	104,8	0,89
1. -"- 1937	2045	41,7	2856	58,3	4901	107,6	2,68
1. -"- 1938	1913	40,1	2857	59,9	4770	104,7	-2,67
1. -"- 1939	2128	43,8	2835	56,2	4963	109,0	4,05
1. -"- 1940	2041	42,9	2712	57,1	4753	104,3	-4,24

Tabelit jälgides näeme, et elanikkonna kõige suurem arvuline vähenemine on 1925.aastal 78,6%. Puuduvad täielikult kõik teated selle kohta, mis põhjustasid sellise languse. Arvulised andmed 1925.a. kohta on saadud kuukirjast "Eesti Statistika" nr. 3 1925.a. lk.37. Ka Haapsalu Linnavalitsuse fondis ei ole mingeid andmeid selle kohta, mis oleks põhjustanud nii suure rahvastiku liikuvuse 1925.aastal. Majanduslik olukord 1925. aastal mõnevõrra paranes, sest aastad 1925-1929 olid kapitalismi ajutise stabilisatsiooni aastad.

Mina kaldun arvama, et andmed 1925.aasta kohta "Eesti Statistikas" ei ole päris täpsed. Võrreldes kõikide teiste aastatega ajavahemikus 1922-1940 ei ole ühelgi aastal niivõrd suurt muudatust elanikkonna arvulises koosseisus.

Kapitalismi uue kriisi perioodil 1929-1933 on elanikkonna arv uuesti langenud. 1932.aastal kuni 91,6%. Kuna tööstus kiratses siis selleks, et ära elada, siirdusid inimesed maale tööd otsima. V.I.Lenin kirjutas rahvastiku liikumise kohta: "Ilma rahvastiku liikuvuse tekkimiseta ei saa olla ka tema arenemist, ja oleks naiivsus arvata, et mingi külakool võiks anda seda, mida annab inimestele iseseisev tutvumine mitmesuguste suhete ja kordadega nii lõunas kui põhjas, nii põllumajanduses kui tööstuses, nii pealinna kui maakolgastes."[35]

Alates 1934.aastast algab elanikkonna uus arvuline tõus. Lae saavutab ta 1938.aastal tõustes kuni 109% ja siis hakkab uuesti langema. See on seletatav terava rahvusvahelise olukorraga.

1939.aasta lõpus 1940.aasta algul lahkusid Eestist sakslased repatrieerimise korras. Nendega koos lahkus ka saksastunud eestlasi.

Üldiselt peab märkima seda, et elanikkonna juurdekasv vaadeldud perioodil, saavutati mehhaanilise liikumise teel.

---

[35] V.I.Lenin, Teosed, 3kd., Tallinn 1950, lk.203.

Haapsalu kasvu baasiks oli põhiliselt oma maakonna elanikkond. Suurt täiendust Haapsalule andis ka Hiiumaa.

Loomulik iive on peaaegu kogu selle perioodi jooksul olnud negatiivne.

T a b e l nr. 5

Rahvaarvu liikumine 1922 - 1938.

Aasta	Rahvaarv	Suremus	Sündimus	Loomulik iive	Mehhaaniline iive	Rahvaarvu liikumine
1922	4553	73	102	29	-	-
1923	4580	87	88	1	25	26
1924	4554	85	101	16	-25	-41
1925	3581	80	71	-9	-964	-973
1926	4539	84	65	-19	939	958
1927	4473	83	76	-7	-59	-66
1928	4438	84	70	-14	-21	-35
1929	4372	102	62	-40	-26	-66
1930	4400	83	58	-25	3	28
1931	4236	97	55	-42	-122	-164
1932	4171	87	60	-27	-38	-65
1933	4571	69	55	-14	386	400
1934	4480	75	54	-21	-70	-91
1935	4731	87	44	-43	208	251
1936	4773	78	47	-31	11	42
1937	4901	68	49	-19	109	128
1938	4770	72	44	-28	-103	-131

Näeme, et loomulik iive Haapsalus oli positiivne ainult 1922., 1923., ja 1924. aastal.

Tööstuskriisid, ekspluateerimise tugevnemine ja töötava naise raske olukord tolleaegses ühiskonnas olid linnarahvastiku sündimust vähendavaiks tegureiks. Rahvaarvu vähenemise peapõhjuseks oli üldine rahvamajanduse langus kodanlikul perioodil ja tööpuudus. Kodanlik autor K.Rumma kirjutas:"Laiadel rahvahulkadel puudub aineline võimalus laste kasvatamiseks. Samuti on osa rahvast haaratud pessimismist, lasterohked perekonnad hädast ja murest laste tuleviku pärast."[36]

Kriisiaastatel ilmnes ka sündimuse langus ja surevuse tõus. Surevuse suurenemist võib märgata alates 1930.aastast. Kõige suurem surevus on olnud 1931., 1935. ja 1936. aastatel.

Üheks surevuse suurenemise põhjuseks oli laste varajane surevus mitmesuguste lastehaiguste mõjul. Kõige suurem oli leetrite nakkus kolmekümnendatel aastatel. Suurem laste surevus leetrite tõttu 1935. aasta andmete põhjal oli Tallinnas 1011 juhtu,Tartus 694 juhtu, Nõmmel 353 juhtu.

Suur oli surevus ka tuberkuloosi tagajärjel. Haapsalu kohta puuduvad küll täpsed arvulised andmed, kuid eks samad asjaolud põhjustasid ka Haapsalus suure surevuse tõusu.

---

[36] K.Rumma,Imikute vanusest ja rahvaarvu juurdekasvust Eestis,Tallinn 1937, lk.122.

Ka teised Eesti linnad on kasvanud põhiliselt mehhaanilise liikumise teel. Loomulik iive linnades on olnud väga väike. Selle kinnituseks on järgnev tabel.

T a b e l nr. 6

Rahvastiku iive 1000 elaniku kohta.[37]

Aastad	Surevus	Sündimus	Iive
1920-24	16,5	19,6	3,1
1925-29	16,5	17,8	1,3
1930-34	14,9	16,8	1,5

Näeme, et kõige suurem loomulik iive on olnud 1920-1924. aastatel, 1925-1929 on suur langus ja 1930-1934 tõus * 0,2 võrra.

[37] Andmed on saadud: Rahvastikuprobleeme Eestis, II rahvaloenduse tulemusi, vihik IV, lk. 152.

2. Sooline ja vanuseline analüüs.

Eesti rahvastiku omapäraks on mitme sajandi vältel olnud naissoo tunduv ülekaal. Seda kinnitavad ka 1881., 1897., 1922. ja 1934.a. rahvaloenduse andmed.

Tabel nr. 7.

Rahvastiku sooline võrdlus.[38]

Aastad	Absoluutarvud			% üldarvust		
	M.	N.	K.	M.	N.	K.
1881	1366	1518	2884	100	100	100
1897	1468	1744	3212	107,5	114,9	111,4
1922	1780	2471	4251	130,3	162,8	147,4
1934	2007	2642	4649	146,9	174,0	161,1

Näeme, et 1922. ja 1934.aastal on naisi üle 30% rohkem kui mehi. Mis põhjustas meeste arvu suhtelise madaluse, pole teada. Nähtus on omane kogu rahvale, mitte ainult Haapsalu linnale.

Järgnevalt vaatleme, milline oli sooline vahekord Haapsalus 1922.aastal vastavalt rahvaloenduse andmetele.

---

[38] Andmed saadud: Rahva demograafiline koosseis ja ja korteriolud Eestis 1922 a. üldrahvalugemise andmed, Tallinn 1924, lk. 16.

T a b e l nr. 8.

Soolise koosseisu võrdlus 1922.a.

Vanus	Mehi	Naisi	Kokku	%	
				Mehi	Naisi
0 - 9 a.	277	266	543	50,1	49,9
10 -19 a.	321	377	689	45,9	54,1
20 -29 a.	256	393	649	39,4	61,6
30 -39 a.	285	242	527	54,0	46,0
40 -49 a.	235	362	597	39,3	61,7
50 -59 a.	210	316	526	39,9	61,1
60 -69 a.	120	300	423	28,3	71,7
70 -79 a.	60	126	186	38,8	61,2
80 -89 a.	13	36	49	26,5	73,5

Jälgides 1922. aasta vanuselist koosseisu 10 a. intervallide kaupa märkame, et meeste ja naiste arvu ligilähedane tasakaal on esimesel kümnel eluaastal. Alates 10. eluaastast on kõikides vanusegruppides naiste tunduv ülekaal. Madalam meesteprotsentø on 20-29.a. vanusegrupis. Seda võib põhjendada meeste sõjaväekohustusega selles eas. Järgmine suurem langus on 40-49.a. vanusegrupis. Ilmselt on Imaailmasõda selle vanusegrupi meestele jätnud oma jälje. Seda aitab kinnitada ka naisleskede suur ülekaal.

1922.aastal oli Haapsalus naisleski 428, meesleski aga 71.[39]

Alates 60 eluaastast meeste protsent pidevalt väheneb. Nii on üle 60 a. mehi 193, naisi samas vanuses 465. Muud põhjust ei näi siin olevat kui meeste varasem surevus.

Soolise koosseisu üldpilti aitab meil paremini ja piltlikumalt jälgida 1922.a. sooline ja vanuseline püramiid, mis on koostatud 5 a. intervallide kaupa.

Nüüd asume jälgima meeste ja naiste soolist ning vanuselist koosseisu 1934. aastal.

T a b e l nr. 9.

Soolise koosseisu võrdlus 1934.a.

Vanus	Mehi	Naisi	Kokku	%	
				Mehi	Naisi
0 - 9a.	319	294	613	52	48
10 -19a.	383	355	738	51,8	48,2
20 -29a.	334	359	693	48,1	51,9
30 -39a.	285	376	661	43,1	56,9
40 -49a.	240	363	603	39,8	60,2
50 -59a.	198	347	545	36,3	63,7

[39] 1922.a. üldrahvalugemise andmed, BB vihik VII-a, Lääne maakond, lk. 12.

1922. aasta sooline ja vanuseline püramiid.

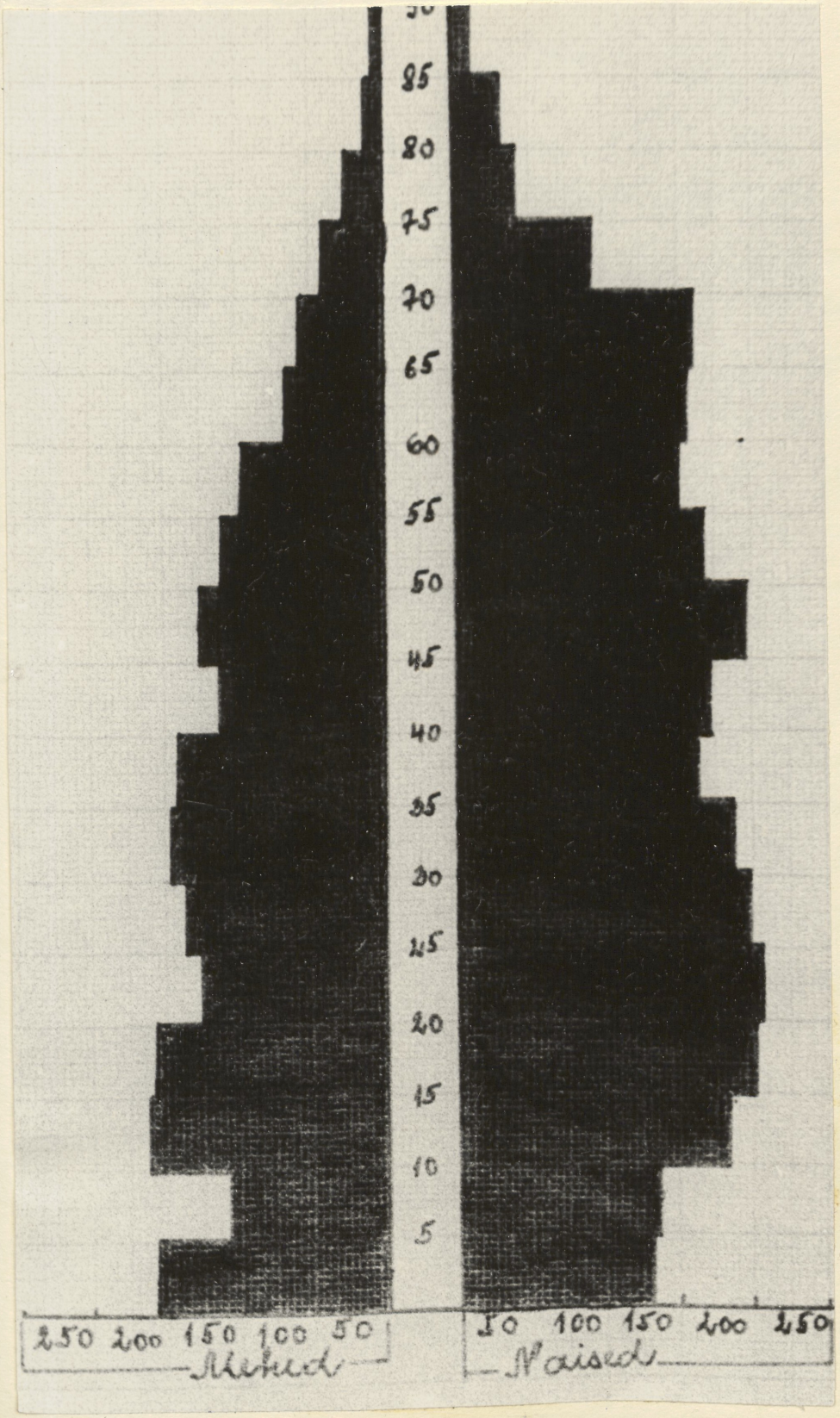

60 -69a.	156	313	469	33,2	66,8
70 -79a.	88	183	271	32,4	67,6
80 -89a.	17	46	63	26,9	73,1

Üllatav on see, et 0-9 a. vanusegrupis on mehi 4% rohkem kui naisi. Ka järgnevas vanusegrupis (10-19) on mehi 3,6% võrra rohkem. Alates 20-29 a. vanusegrupist meeste protsent pidevalt alaneb. Esimeses grupis (20-29) võib meeste vähesust jällegi põhjustada sõjaväekohustus. 30-60 a. meeste vähesuse üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et Haapsalus puudus tööstus (rasketööstus), mis oleks rohkem nõudnud meeste tööjõudu. K.Marx uurides kapitalismi arengut tööstuses kirjutas: "Nii vabrikuis sõna otseses mõttes kui ka kõigis suurtes töökodades, kus on kasutusel masinad või vähemalt on läbi viidud kaasaegne tööjaotus, vajatakse hulgaliselt alaealisi meestöölisi. Täisealiseks saamisel jäävad neist ainult väga vähesed töötama samadesse tootmisharudesse, kuna suurem osa üldreeglina vallandatakse. Nad moodustavad voolava ülerahvastuse elemendi, mis kasvab sedamööda, kuidas kasvab tööstus. Osa neist rändab välja, s.o. tegelikult ainult järgneb väljarändavale kapitalile. Üks selle nähtuse tagajärgi on see, et naissoost elanikkond kasvab kiiremini kui meessoost elanikkond."[40]

---

[40] K.Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk.557.

Maailmasõja mõju on siin juba kangem, kuid on siiski üheks vanemate meeste arvu vähesuse põhjuseks.

Põhikihtideks Haapsalus olid väiketööstrid, teenindusettevõtete omanikud, kaupmehed, riigiametnikud, majaomanikud, aiapidajad. Palgatööd kasutati vähe. Põhiliselt töötati oma perekondadega. Näeme, et meeste arvuline vähesus oli otseselt tingitud majanduslikust baasist.

Endiselt on suur naisleskede arv. 1934.aastal oli naisleski 469 ja meesleski 59.[41]

Järsult alaneb meeste protsent alates 60.eluaastast. Üle 60.aastaseid naisi on 542, mehi ainult 261. Jällegi ~~meesti~~ meeste varasem surevus.

Meeste arvu suurt vähesust kinnitab ka see, et 1922.aastal tuli iga 1000 mehe kohta 1388 naist ja iga 1000 naise kohta 720 meest.[42]

1934.a. oli iga 1000 mehe kohta 1316 naist ja 1000 naise kohta kohta 760 meest.[43]

---

41 Rahvastiku koostis ja korteriolud, 1.III 1934.a. rahvaloenduse andmed, vihik II, lk. 38.

42 Rahvastiku demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis, 1922.a. üldrahvalugemise andmed, lk.14.

43 Rahvastikuprobleeme Eestis, II rahvaloenduse tulemusi, vihik IV, lk.9.

Parema ülevaate 1934. aasta soolisest ja vanuselisest koosseisust annab sooline ja vanuseline püramiid, mis on koostatud 5 aastaste intervallide kaupa.

Saksa demograaf Sundbärg töötas välja rahvastiku vanuselise tasakaalu seaduse. Tema järgi moodustavad tootjate grupi 15–49a. vanused ja nende osatähtsus rahvastikust peab moodustama alati ja kõikjal ca 50%.

Sundbärgi järgi on normaalne rahvastiku struktuur järgmine:
I grupp (lapsed) 33,6%, II grupp (tootjad) 50%, III grupp (raugad) 16,4%.

Järgnevalt vaatleme, kuidas vastab Haapsalu elanikkonna struktuur Sundbärgi poolt välja töötatud rahvastiku struktuurile.

T a b e l nr. 10.

1922.a. vanuseline koosseis.

Vanus	Arv	%
0 – 14 a.	883	21%
15– 49 a.	2231	52%
50 ja üle	1137	27%

[44] Tabel koostatud 1922.a. rahvaloenduse andmete põhjal.

1934. aasta sooline ja vanuseline püramiid.

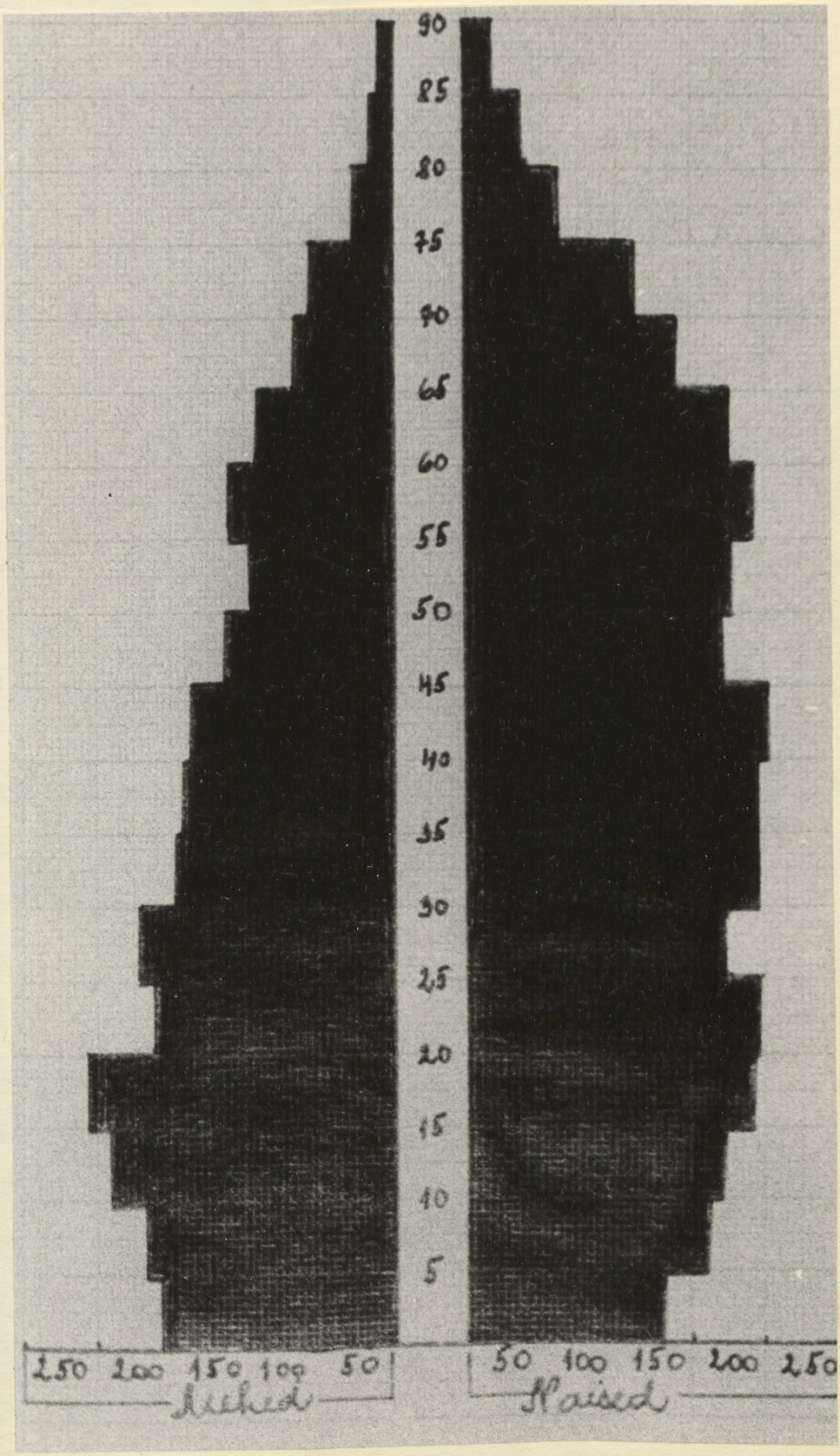

T a b e l nr. 11.

1934.a. vanuseline koosseis.[45]

Vanus	Arv	%
0 - 14a.	962	21%
15 - 49a.	2341	50%
50 ja üle	1346	29%

Mida nendest tabelitest järeldada? Haapsalus on laste protsent väiksem kui Sundbärgil (33,6).Tootjaid on elanikkonnast 1922.aastal 52%, 1934,aastal aga ainult 50%. Tunduvalt suurem on Haapsalus raukade protsent. Sundbärgil oli 16,4%, Haapsalus - 1922.a. 27% ja 1934.a. 29%

Kõik andmed toovad ühele järeldusele: nii nagu kogu Eesti linnarahvastik vananes loomuliku ja mehhaanilise liikumise tee, nii vananes ka Haapsalu linna elanikkond. Kusjuures vananemine oli siin veel mõnevõrra kiirem kui kogu linnarahvastiku juures. Seda kinnitavad ka 1922.a. ja 1934.a. tulpdiagrammide võrdlused. Kui 1922.a. oli laste arv linnades 20%, siis Haapsalus 21% - 1% võrra suurem. Tootjaid linnades 59% - Haapsalus 52%. Rauku linnades 21%, Haapsalus 27%.

---

[45] Tabel koostatud 1934.a. rahvaloenduse andmete põhjal.

Eesti linnarahvastiku ja Haapsalu linna elanikkonna vanuselise struktuuri võrdlev diagramm 1922. aastal.

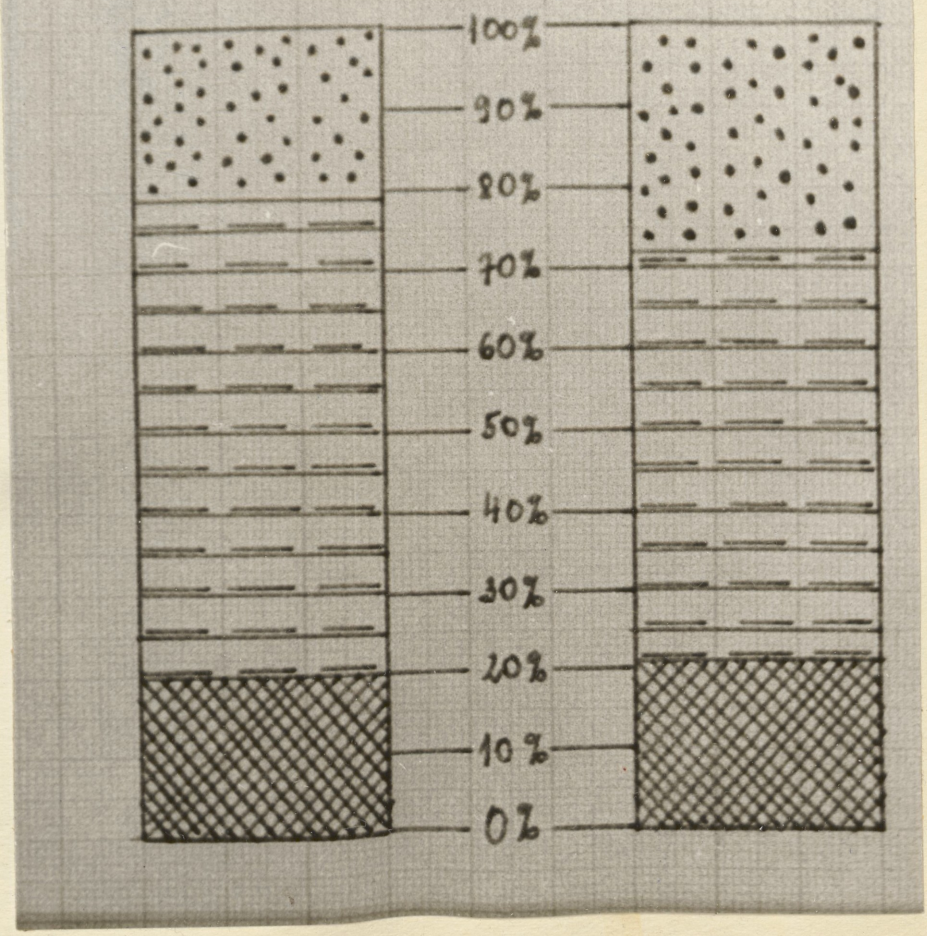

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Eesti linnarahvastiku ja Haapsalu linna elanikkonna vanuselise struktuuri võrdlev diagramm 1934. aastal.

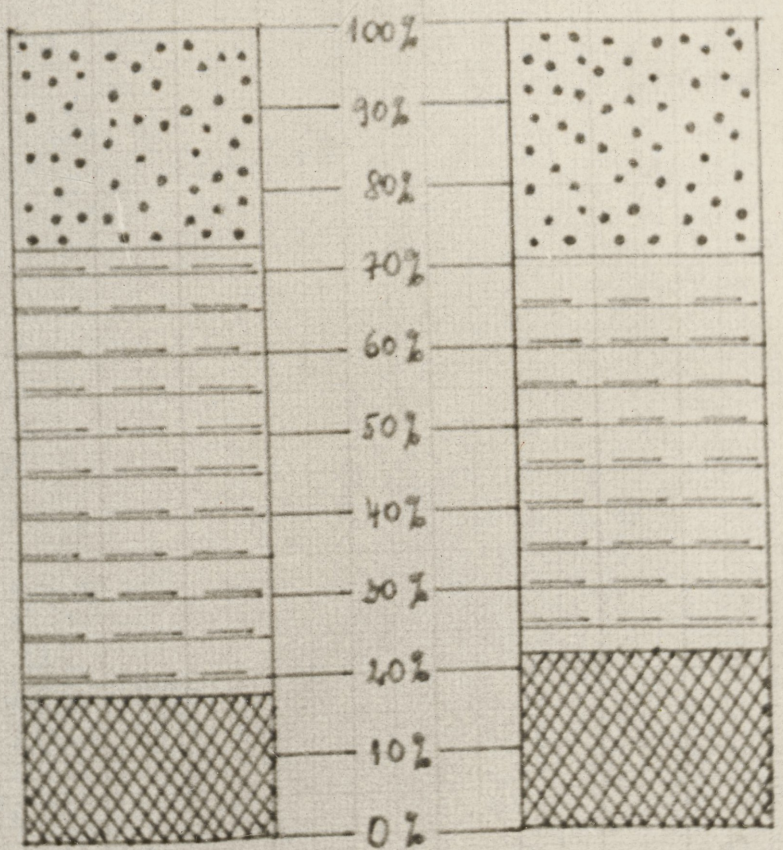

1934.a. andmete võrdlus annab järgmise tulemuse: lapsi linnades 18%, Haapsalus 21%. Haapsalus on laste arv 3% võrra kõrgem. Tootjad linnades 60%, Haapsalus 50%. 10% madalam, mis on selgeks tõendiks Haapsalu madalast tööstuslikust tasemest. Rauku linnades 22%, Haapsalus 29%. Rauku on 7% võrra rohkem.

Näeme, et rahvastiku vananemise protsess on kiirem Haapsalus, sest võrreldes kogu Eesti linnarahvastikuga on Haapsalus tootjaid vähem ja rauku rohkem. Võrreldes Sundbärgi struktuuriga on võrdlemisi väike ka laste protsent.

3. Rahvuslik koosseis.

Oma rahvuslikult koosseisult on Läänemaa olnud võrdlemisi kirju. Eestlaste kõrval on tähtsama vähemusrahvusena rootslased, sakslased, venelased, lätlased ja teised rahvused. Võrdluseks saame andmeid 1881, 1922 ja 1934.a. rahvaloenduse materjalidest.

Pidevalt on tõusnud eestlaste suhtarv.

1881.a. - 91%
1922.a. - 91,4%
1934.a. - 91,5% [46]

Samuti on tõusnud ka rootsalste suhtarv.

1881.a. - 5,3%
1922.a. - 6,8%
1934.a. - 7,1% [47]

Kahanenud on aga sakslaste ja venelaste suhtarv.

Rootslased omavad Läänemaal elavaist rahvustest kõige suurema laste suhtarvu 19,9%, eestlased 16,5%, sakslased 11,#3% ja venelased 11,3%.[48]

Rootslased on seega kõige "noorem ja elujõuline rahvas ja sellega on seletatav ka nende jõuline iive.

---

[46] Läänemaa I, üldosa, Tartu 1938, lk.96.

[47] Sealsamas.

[48] Läänemaa I, üldosa, Tartu 1938, lk.97.

Ka Haapsalu linna elanikkond on oma rahvuslikust koosseisust võrdlemisi kirju.

Järgnevalt vaatleme, millised rahvused elasid Haapsalus kahe viimase rahvaloenduse andmetel.

T a b e l nr. 12.

Haapsalu elanikkond rahvuste järele.

Rahvused	1922.a.rahvaluge-mise andmed.		1934.a.rahvaluge-mise andmed.	
	Arv	%	Arv	%
Eestlased	3597	84,7	4103	90,0
Sakslased	304	7,1	251	4,2
Venelased	178	4,1	125	2,5
Rootslased	80	1,9	131	2,6
Lätlased	-	-	10	0,1
Juudid	9	0,2	-	-
Muid rahvusi	69	1,7	28	0,6
Rahvus teadm.	14	0,3	1	0,01
Kokku	4251	100	4649	100

1922. ja 1934. aastal elas Haapsalus rohkem kui 7 rahvusest inimesi. Haapsalu elanik sm. Pihlau teadis rääkida, et enamus linnaelanikest olid osanud rääkida kolme keelt - eesti, saksa, ja rootsi keelt.[49]

Võrreldes kahe viimase rahvaloenduse andmeid näeme, et 5,3% võrra on tõusnud elanikkonnas eestlaste arv. 2,9% võrra on langenud sakslaste arv, 1,6%

[49] Sm. Pihlau suulised andmed.

võrra on langenud venelaste arv. See on ka arusaadav, sest need rahvused omasid suhteliselt väikese laste suhtarvu. Tõusnud on rootslaste arv 0,7% võrra, sest rootslastel oli võrreldes teiste rahvustega kõige suurem laste ~~suht~~arv.

Et Haapsalus palju rootslasi ja sakslasi elas, on seletatav ajaloolise minevikuga; mineviku päranditega.

Venelased on Läänemaale ja Haapsallu tulnud hiljem, kas siis sõja aastail või pärast sõda. Seda aitab kinnitada ka venelaste vanuseline koosseis. Vanuselises koosseisus pearühma moodustavad 30-50 aasta vanused.

4. Suvitajad.

Haapsalu elanikkonna üheks sissetuleku allikaks oli suveperioodiks majade ja korterite väljaüürimine suvitajatele. Suvitajate arv aastate jooksul pidevalt kasvas. Nähtavasti meelitas suvitajaid siia linna ilus looduslik asend.

T a b e l nr. 12.

Suvitajad aastatel 1920 - 1939.[50]

Aastad	Eestlasi	Välismaalasi	Kokku
1920	1380	-	1380
1921	2347	-	2347
1922	2100	-	2100
1923	1949	-	1949
1924	1827	357	2184
1925	1386	336	1722
1926	1477	249	1726
1927	1757	312	2069
1928	1445	315	1760
1929	1432	278	1710
1930	1691	300	1991
1931	1813	348	2161
1932	1754	171	1925
1933	1854	138	1992

1934	2139	364	2503
1935	18	474	492
1936	2288	849	3137
1937	2424	807	3231
1938	2595	899	3494
1939	2735	932	3667

Aastatest 1920 - 23 puuduvad andmed Haapsalus suvitanud välismaalaste kohta. Alates 1924.aastast kuni 1939.aastani on teada välismaalastest suvitajate arvulised andmed. Näeme, et suvitajate arv kõigub ka vastavalt majanduskriisile Euroopas. Nii on välismaalastest suvitajaid vähe olnud 1929.(278), 1930. (300), 1932. (171) ja 1933. (138) aastatel.

Alates 1936. aastast on välismaalastest suvitajate arv peaaegu kahekordistunud. Nii oli 1936.aastal 899 ja 1939.aastal 932 välismaalast.

Sama kehtib ka eestlastest suvitajate kohta.Väe on suvitajaid olnud 1920.aastal(1380), 1924.aastal(1827) ja 1925.aastal (1386). Samuti on suvitajate arv väiksem 1930.aastal (1691), 1932.aastal(1754) ja 1933.aastal (1854). Huvitav on märkida, et 1935. aastal toodud andmetel on ainult 18 eesti rahvusest suvitajat. Minu käsutuses olevate materjalide põhjal ei jõudnud ma selgusele, kas neid tõesti oli nii

---

[50]Andmed on saadud Grönbergi brošüürist,Kuurort Haapsalu, Tallinn 1932,ORKA fondist nr.4209,nim.1,s.-ü. 662.

vähe või andmed 1935.aasta kohta ebatäpsed.

Järgnevalt vaatleme, kuidas jagunesid välismaalastest suvitajad riikkondsuse järgi aastatel 1924-1934.

T a b e l nr. 13.

Välismaalastest suvitajate arv riikkondsuse järgi aastatel 1924 - 1934.[51]

Riikkondsus	1924.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.
Soome	125	58	88	122	134	133	124	126	33	45	95
Rootsi	13	28	24	28	32	23	20	67	21	24	73
Saksa	32	47	51	35	32	47	45	66	27	32	70
Läti	57	58	31	47	39	34	35	37	27	22	40
Poola	4	5	3	2	4	3	5	3	3	-	2
Leedu	3	5	4	5	5	-	4	3	1	4	2
USA	1	-	-	1	5	7	6	9	9	-	4
Taani	1	1	1	4	6	4	-	1	1	-	12
Vene	46	76	24	23	27	7	5	6	1	1	3
Riikkondsuseta	62	44	-	7	-	-	44	28	32	-	31
Muud	18	14	23	28	31	20	24	32	16	10	32
Kokku	357	336	249	312	315	278	312	378	171	138	364

Kõige rohkem on suvitajaid olnud Soomest. See on seletatav Soome suhtelise lähedusega Eestile. Kõige vähem on sealt suvitajaid olnud 1932.aastal (33 ja

[51] Tabel on koostatud H.Alveri artiklis, Haapsalu arvudes tooduä andmete põhjal.

1933. aastal (45). Nähtavasti üldise majanduskriisi mõjul ei olnud kodanlusel võimalik veeta suve välismaal, vaid pidi leppima lähemate suvituspaikadega.

20-30 piires kõikus Saksamaalt ja Rootsist pärit olevate suvitajate arv. Kõige rohkem on neid olnud 1931.aastal - Saksamaalt 66 suvitajat ja Rootsist 67 suvitajat. Kuna Haapsalus elas paikselt palju sakslasi ja rootslasi, siis tundsid nende maade suvitajad end siin nagu kodus.

Rohkem suvitajaid on olnud ka meie naaberriikidest Lätist ja Nõukogude Venemaalt. Nii on 1924.aastal Lätist pärinevaid suvitajaid 57 ja 1925.aastal 58. Järgnevatel aastatel on nende arv vähenenud.

Ka Nõukogude Venemaalt on 1924.aastal 46 suvitajat ja 1925.aastal 76 suvitajat olnud.

Ülejäänud riikidest on üksikuid suvitajaid.

Peale välismaalaste armastasid Haapsalus suvitamas käia ka eesti kodanlased nii maakondadest kui ka teistest linnadest.

T a b e l nr. 14.

Suvitajad alalise elukoha järgi maakondadest 1930 - 1934.[52]

Maakond	1930	1931	1932	1933	1934
Harju	38	15	34	22	29
Järva	14	9	15	3	19
Läänе	110	100	55	81	142
Tartu	10	6	10	9	20
Viljandi	8	7	6	4	6
Viru	34	32	30	11	27
Teised	18	18	15	30	28
Kokku	232	187	165	160	271

Kõige rohkem on Haapsalus suvitamas käinud oma maakonna inimesed. 1930. aastal oli Läänemaalt suvitajaid olnud 110 ja 1931.aastal 100. Aastatel 1932-1933 on suvitajate arv vähenenud. (1932.a.55 ja 1933.a. 81 suvitajat) Küllap andis siin jällegi tunda üle Euroopa valitsev majanduskriis 1929 - 1933.a.

Maakondadest teisel kohal on Virumaa. Kõige rohkem suvitajaid on olnud 1930.aastal 34 ja 1931. aastal 32. Kõige vähem sUvitajaid jällegi 1933.aastal, ainult 11.

[52]Andmed saadud H.Alveri artiklist, Haapsalu arvudes.

Kolmandal kohal suvitajate arvu poolest on Harjumaa. Kõige rohkem suvitajaid sealt on olnud 1930. aastal 38 ja 1932. aastal 34. Kõige vähem aga 1931. aastal, 15 suvitajat.

Teistest maakondadest on suvitajaid vähem olnud.

T a b e l nr. 15.

Suvitajad alalise elukoha järgi linnadest 1930 - 1934.[53]

Linnad	1930	1931	1932	1933	1934
Tallinn	1187	1356	1328	1232	1445
Tartu	144	143	140	142	168
Nõmme	46	58	51	54	74
Viljandi	14	18	14	11	11
Valga	30	26	18	12	20
Rakvere	36	47	25	36	21
Võru	15	16	11	11	7
Paide	8	11	2	16	18
Teised	58	71	55	52	61
Kokku	1538	1740	1644	1566	1825

Huvitav on märkida, et enamuse eesti rahvusest suvitajatest moodustasid Tallinna linna elanikud. Ometi olid Tallinna oma suvitusrajoonid Nõmme ja

[53] Andmed saadud H.Alveri artiklist, Haapsalu arvudes ja brošüürist, Eesti Kuurordid, Haapsalu.

Pirita palju lähemal kui Haapsalu. Nähtavasti ei suutnud need suvitusrajoonid rahuldada kogu Tallinna elanikkonna vajadusi ja Haapsalu oma vaikuse ja kena loodusliku asendi tõttu tõmbas endale pealinna elanike tähelepanu. Teisel kohal suvitajate arvu poolest on Tartu linn. Tartu asub täiesti sisemaal. Suvituspaikadest kõige lähem on talle Elva. Kuna aga sooviti suvi veeta ~~ka~~ mere ääres, siis osa Tartu elanikkonnast puhkaski Haapsalus.

Teistest linnadest on rohkem suvitajaid olnud Nõmmelt. Kõige rohkem on suvitajaid olnud 1931.aastal 58 ja 1934.aastal 74. Nähtavasti ei suutnud Nõmme rahuldada oma ja pealinna elanike vajadusi. Nii veetiski osa Nõmme elanikkonnast oma suve Haapsalus. Ülejäänud Eesti linnadest on Haapsalus suvitajaid olnud vähem.

Toodud andmete põhjal näeme, et Haapsalu on olnud küllaltki populaarne suvituspaik Eestis. Suvitajate mõjul on linna elanikkond suveti peaaegu kahekordseks muutunud.

III. P E A T Ü K K.

E l a n i k k o n n a p r o f e s s i o n a a l n e j a s o t s i a a l n e k o o s s e i s.

1. Elanikkonna professionaalne koosseis.

Haapsalu linna elanikkonna professionaalse kuiga sotsiaalse koosseisu analüüsimisel peame silmas pidama seda, et kesktööstuses tegutses 14%, väiketööstuses 24% ja käsitööstuses 62% kogu elanikkonnast.[54] Järelikult üle poole kogu elanikkonnast oli tegev käsitööstuses. Et parem oleks analüüsida käsitöölisi ametialade järgi jälgime järgnevat tabelit.

---

[54] Läänemaa I, üldosa, Tartu 1938, lk.180.

T a b e l nr. 16.

Käsitööliste jaotus Haapsalus ametalade järgi.[55]

I. Metallitööstus.	
Sepad	8
Mootorite ja jalgrataste parandus	16
Peenmehhaanika töökojad	4
Kokku	28
II. Nahatööstus.	
Pärkalid	2
Sadulsepad	4
Nahkehistööd	4
Kokku	12
III. Tekstiiltööstus.	
Kangrud, värvijad, ketrajad	10
Kudujad	500
Kokku	510
IV. Puutööstus.	
Puusepad, laudsepad, mööblivalmistajad	14
Puusärgitegijad	2
Kokku	16
V. Toidu-, maitseainete ja jookide tööstus.	
Limonaaditööstus	12
Saku õlletehas	5
Jäätisevalmistajad	2

Kondiitrid, pagarid	17
Leivategijad	5
Kokku	41

VI. Kehakattetööstus.

Kingsepad	15
Rätsepad, õmblejad, pûdu ja moekaupade valmistajad	146
Kübarategijad	10
Kokku	171

VII. Teenused.

Juuksurid	14
Pesupesijad	12
Päevapiltnikud	4
Kûlla- ja kellasepad	4
Kokku	34

VIII. Ehitustegevus.

Maalrid	25
Plekksepad	4
Pottsepad	4
Kokku	33
Üldse kokku	835

55 Tabel on koostatud koguteoses Läänemaa toodud andmete, H.Alveri artikli, Haapsalu ârvudes ja Haapsalu linna põliselanike, praeguste pensionäride E.Antovi ja H.Brandt'i suuliste andmete põhjal.

Kõige populaarsemaks käsitööalaks naistel oli kudumine. Kuulsate nn. haapsalu rätikute, spordikampsunite, kinnaste, sokkide, mütside kudumine. Kudumisega tegeles pidevalt kas alaliselt või kõrvaltööharuna kuni 500 naist.

Haapsalu naised arendasid kudumistehnikat pidevalt edasi kuni jõuti nii peenikeste rätikute valmistamiseni, mida võidi sõrmusest tõmmata. Selleks oli vaja andumust oma tööala vastu, kannatlikkust ja tingimata ka kõrgekvaliteedilist villa või peenikest lõnga. Esialgu lepiti Vormsi villaga nii nagu ta oli.(Vormsis kasvatati lambaid, kes andsid peenekiulist villa. Arvatakse, et haapsalu rätikute kudumiskomme on Vormsi naiste poolt Haapsallu toodud.) Siis aga hakati villa sorteerima ja kohalikes villavabrikutes kvaliteetselt ümber töötlema.

Hiljem tuli Haapsalu kauplustesse müügile Inglismaalt ja Rootsist import villast lõnga, mis olevat olnud väga peenike ja pehme nagu siid.

Küllap lõnga päritolu oli kuskilt kaugemalt, millele vihjasid ka lõngasortide nimetused. Nii tunti näiteks andaluusia lõnga. Teada on ka, et Austraaliast ja Argentiinast toodi odavat villa Euroopa turgudele.[56]

---

56 Koguteos, Eesti, Tallinn 1926, lk.367, 584.

Kõige paremaid rätikuid olevat saanud kududa just import villasest lõngast. Rätikute ilu aitas tõsta meeldiv muster.

Kord külastas Rootsi kroonprints siinseid rootslasi. Kõrgele külalisele sooviti kaasa anda väääriline suveniir. Selleks arvati sünnis olevat haapsalu rätik. Rätiku kudumine usaldati Waldmanni perekonnale. Tütar, õpetaja Mathilde Möll, koostas mustri ning tema ema Juuli Waldmann kudus rätiku valmis. Hiljem oli elav nõudmine olnud just selle "kroonprintsi mustriga" kootud rätikute järele.

E.Antav ja H.Brandt teadsid rääkida, et mustri motiive otsiti isegi talvistelt jäälilledelt akendel.

Rätikute kõrval andis teenistust ~~ka~~ suusatajatele mõeldud komplektide (kampsun, müts, sokid, kindad, sall) kudumine. Neid esemeid kooti hästi jämedate varrastega ja jämedast lõngast. Kootud esemeid saadeti Tallinnas asuva äri "Kodukäsitöö" kaudu välismaale. Ka "Kaunistamise Selts" Haapsalus organiseeris kootud esemete välismaale saatmist.

Kootud esemete turustamine toimus mitmeti. Kohalikud kauplused võtsid rätikuid müügile. Suveti istusid naised Suurel promenaadil, kudusid seal ja panid valmisrätikud suvitajatele vaatamiseks välja. Käidi ~~ka~~ kodudes oma toodangut pakkumas, täideti individuaalseid tellimusi. Ostjaid leidus ja too-

dangust sai lahti.

Ei saanud küll kiidelda, et kudumistöö rikkalikku sissetulekut oleks toonud, kuid kuni ja andumus selle peenikese näputöö vastu oli nii suur, et naispere selle küljes üsna hoolega kinni oli.

Suuruselt järgmise käsitööliste grupi moodustasid kehakattetööstuses töötajad - kingsepad, rätsepad, õmblejad, kübarategijad. Siia rühma kuuluvad ka pudu- ja moekaupade valmistajad.

Mul õnnestus saada mõningaid andmeid kübarategijate kohta. Üks kübarategijaist oli Laanes, Karl.Ta elas Metsa tänavas. Tal oli ka oma kauplus, mis asus Posti tn.1.(praegu Võidu tn.) Laanes, Karl valmistas ise ilma abiliseta igasuguseid meeste ja laste talve- ja suvemütse ning müüs neid oma kaupluses. Peale mütside olid tema kaupluses olnud müügil mitmesugused import õmblusmasinad, niidid ja masinanõelad.

Ivanovskaja, Niina elas Metsa tn.5. Ka tema kaupluses asus Posti tn. 17. (praegu Võidu) Koos oma noorema õe Tamara Ivanovskajaga valmistasid nad tellimise peale naiste peakatteid - vildist, riidest, õlest, karusnahast. Kui tellijatest aega üle jäi, siis valmistasid nad peakatteid kauplusesse müügi jaoks. Võõrast tööjõudu nad ei kasutanud.

Kuznetsova, Hedvig elas Posti tn.8 ja tegi tellimise peale igasuguseid naiste peakatteid suveks ja talveks. Tal oli kaupluse jaoks korterist eraldatud

üks tuba, kus siis müüs valmistatud peakatteid. Kuznetsova ei kasutanud võõrast tööjõudu.

Talvel, kui kübarate tegemist oli vähem, tegeles ta õmblustööga.

Järgmine suurem rühm oli toidu-, maitseainete ja jookide tööstuses töötavad käsitöölised - kondiitrid, pagarid, leivategijad, jäätisevalmistajad.

Kondiiter ja pagar oli Laurits, Karl. Elas Kalda tn. 11 omas majas. (praegu ka Kalda tn.) Valmistas igasuguseid pagari- ja kondiitritooteid välja viimiseks. Teda abistas tütar Sigrid, kes oli kooliõpetaja ja vabal ajal aitas isa.

Posti tn. 19 (praegu Võidu tn.) elas kondiiter ja pagar Krist. Teda abistasid õed. Omanik ise valmistas kõik pagaritooted: saiad, leivad, peenleivad, sepikud, mitmesugused koogid. Valmistati ka näärikompvekke ja piparkooke.

Leivategija Lepik elas Tallinna maanteel nr.9. Tema hüüdnimeks oli Kotermann. Ta oli küpsetanud väga maitsvat rukkileiba. Leivapätsid olid 4 kg raskused. Müüs neid igal hommikul turuplatsil oma järelveetavast leivakärust.

Palderment, Leena - hüüdnimega Leiva Anna elas Posti tn. 59 (Võidu tn.) Keldrikorrusel oli tal suur leivaküpsetamise ahi. Küpsetas ainult rukkileiba ja müüs seda turul oma järelveetavast nelja rattaga vankrist.

Leivategijatest võiks veel nimetada Saali, Peetrit, kes elas Posti tn. 38 (Võidu tn.) Tal oli ~~ka~~ kauplus omas majas. Küpsetas leiba, saia ja sepikut ning müüs oma kaupluses.

Kuna Haapsalu elanikkond suvel kahekordistus suvitajate arvel, siis oli naisperel ka suuremaid töövõimalusi kui talvel.

Nii töötas suveperioodil 14 juuksurit, 12 pesupesijat, kes pesid suvitajate pesu, neli päevapiltnikku. Üks nendest oli Malm, Richard. Tema ateljee oli Ehte tänavas. Töötas üksinda.

Ka Tavast, kes elas Kaluri tänaval, töötas üksinda. Temal oli ateljee omas majas.

Naised valmistasid suvitajate jaoks koduseid lõunaid. On teada, et selliseid lõunavalmistajaid oli Haapsalu linnas 8.[57] ~~Preili~~ Linzel, kes elas Wiedemanni tn. 32 (praegu ka Wiedemanni tn.) oli lõunasööjaid kolmekümne ümber. Lõunaid sai ka koju viia.

Pansionides käisid passinaised tube koristamas ja muid töid tegemas.

Järgmise suurema käsitööliste rühma moodustasid sepad, igasuguste mootorite ja jalgrataste parandajad.

Tuntud vikatimeister oli Säin, kes elas Ungru

---

57 E.Antovi ja H.Brandti suulised andmed.

mõisa lähedal umbes 5 km linnast väljas. Tema valmistatud vikatid olid olnud väga head kvaliteediga. Säin rautas ka hobuseid.

Igasugust metallitööd tegi Areng, kes elas Võnnu tn. 40. Tema remontis jalgrattaid, mootorrattaid, kirjutusmasinaid, triikraudu. Töötas koos oma pojaga.

Raamatuköitjana tegutses Mey, Hans. Töötas oma majas Posti tänaval. (Võidu tn.) Tema abikaasa Mey, Kersti oli pesunaine. Ta pesi suvitajatele pesu.

Väike riidevärvimise töökoda oli Kõuts'il Mihkli tänavas oma majas. Värvis villast ja puuvillast riiet. Töötas koos poegadega.

Puusärke valmistas Rett, Kustav. Elas Kalda tänavas. Peale kirstude valmistas tellimise peale ka riste. Tema abikaasa Rett, Audele tegeles kodus naiste kleitide õmblemisega.

Samuti valmistati Haapsalus kivi- ja raudriste ning mälestustahvleid. Kiviriste valmistas Teicmann. Tema valmistas ka marmorist mälestustahvleid. Töötas koos poegadega.

Järgmise suurema kutseala esindajatena olid õpetajad. Kodanlikul perioodil töötasid Haapsalus järgmised koolid:

Haapsalu linna I algkool

Haapsalu linna II algkool

Läänemaa Gümnaasium

Läänemaa Tööstuskool.

Peale nende koolide tegutses veel kaks erikursust: vene erikursus ja saksa erikursus. E.Antovi ja H. Brandti andmete põhjal oli õpetajaid kõikides koolides kokku umbes 47 - 48 ringis.[58]

Käsitlemata on jäänud veel üks suurem rühm - kalurid. Elukutseliste kaluritena tegutses kodanlikul perioodil umbes 50 perekonda.

Esimene Haapsalu Kalameste ühisus "Kalamees" asutati 22.aprillil 1924.aastal.[59] Oma ilmelt oli see kapitalistlik ühing. Iga ühingu liige pidi maksma osamaksu, mille alammäär oli 500 marka. Kuna kaluritel ei olnud võimalik osamaksu maksta, jäi ühing nagu õhku rippuma ja ei suutnud alustada ärilist tegevust. 1930. aastal see ühing reorganiseeriti ja kinnitati uue Haapsalu Kalurite Ühingu "Kalur" põhikiri. Vastavalt põhikirjale olid "Kaluri" peaülesanded järgmised: abiks olla oma liikmetele kala püügi, soolamise, töötlemise ning kaubanduse korraldamisel. Levitada kalurite hulgas teoreetilisi ja praktilisi teadmisi. Leida abinõusid kalurite majandusliku ja vaimse olukorra parandamiseks.Kalurite huvide kaitse.[60]

---

[58] E.Antovi ja H.Brandti suulised andmed.

[59] Rahvuslik kalanduse kuukiri,Kalandus,1934,nr.6, lk.222.

[60] Admiral Nahhimovi nimelise kalurikolhoosi kroonika, Haapsalu kalurkond enne ja nüüd, lk.104.

Kalurid sumplaevalt angerjaid üle andmas.

Läänemaa Gümnaasiumi õpetajad.

Haapsalu kalurite paadid olid lihtsad ilma kajutita. Lainete ja vihma vastu tõmmati present üle paadi, nii et ainult tüürimehele jäi vaba vaade sõidusuunas pidamiseks. Suuremaid purjekaid, mis ehitati Riguldi randades Haapsalu kalurid ei kasutanud.

Kodanliku perioodi alguses Haapsalus mootorpaate üldse ei olnud. Mootorpaadid olid väga kallid ja kalurid olid umbusklikud, kas mootori alla pandud raha tasub end ära. Haapsalu elupõline kalur Nikolai Seeberg oli väga umbusklikult mootorpaatidesse suhtunud. Teatud pilkega oli ta mootori popsutamist matkinud: töötava mootori käik olevat sent, sent, sent, sent ... See pidi tähendama, et mootorpaat on raharaisk.[61]

Üldse oli Eestis sel perioodil vähe mootoriga kalapaate. 1919.aastal oli neid vähem kui 20, 1924. aastal 20. Siis nende arv tõusis, nii et 1925.aastal oli neid 170.[62] Seda arvu ei saa siiski küllaldaseks pidada, kui arvestada kutseliste kalurite suurt hulka üle kogu Eesti.

Kodanliku perioodi lõpu poole olid Haapsalu kaluritel mootoriga paadid siiski olemas. Nende

---

[61] Admiral Nahhimovi nimelise kalurikolhoosi kroonika, Kalurkond enne ja nüüd, lk. 58.

[62] Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur, Talinn 1926, lk. 387.

ostmiseks tuli võtta laenu, mille maksmisega hiljem kaunikesti kimpus oldi.

Kalapüügiks kasutati võrke, angerjapüügiks olid mõrrad, teisi kalapüügivahendeid ei olnud.

Haapsalu asukoha eeliseks oli, et siin püüti vääriskala -angerjat. Angerja eksportimiseks sigines id Haapsalu vetesse sumplaevad, mis olid kohandatud eluskala veoks.

Haapsalu kalurid ei olnud ise võimelised kala eksportimise tehinguid enda peale võtma. Eluskala turustamine välimaale läks eraettevõtjate kätte. Ärimeestest, kes siin eluskala üles ostsid olid tuntumad L.Grööner ning A. ja J.Mensased.

Tavaliselt sõideti merele välja pärast lõunat. Siis lasti püünised merre ja kui püügikoht oli kaugemal, siis öösbiti paadis. Toiduained olid kaluritel kaasa võetud. Vajaduse korral käidi maal toitu keetmas. Omaehitatud peavarju Haapsalu kaluritel võõrastes randades ei olnud.

Järgmisel hommikul nõuti saak välja. Enamasti olid püügikohtadel sumplaevad ootamas, et kohe vääriskala kaubale saada. Mis jäi üle, see kala toimetati kalaranda, kus naised juba ootamas olid. Kalad pesti, neile anti meeldiv välimus ja viidi väikestes vankrites turule. Turul olid kalamüügiks teatud kohad ette nähtud. Väikemüügil saadi kallimat hinda, kuid ajakulu oli sealjuures suurem.

Müügihind määrati enamasti omavahel kindlaks. Üle-jääk, kui see juhtus mahukam olema, soolati parema müügiaja äraootamiseks sisse.

Kevadisel ja sügisesel püügihooajal olid kalurid tõsistes raskustes kala turustamisega. Kuukirjas "Kalandus" kirjutatakse: "Käesoleva aasta (1936) kevadine kalapüügi hooaeg on kujunenud räimepüüdjaile kalureile väga raskeks. Raskeks selle tõttu, et puuduvad räime turustamise võimalused ja kohati langevad parematel püügipäevadel hinnad 1/2 sendile kg ja isegi odavamaks. Haapsalus müüdud räimi 5 sendiga dekaliiter s.o. 1/2 senti kilogramm.[63]

Eriti raske oli püügihooajal kalast lahti saada Haapsalu sadamas. Sadamasse oli Linnavalitsuse poolt üles pandud plakat, mis keelas kalamüügi vaheltkauplejaile enne kella kaheksat hommikul. Kuni kella kaheksani võis müüa ainult "grammiviisi", ülesostjaga kaupa ei tohtinud teha. Pärast, kui kalad olid mitu tundi päikese käes seisnud, ei tahtinud ülesostjad enam õige hinna eest.

Olukorrast Haapsalu sadamas kirjutab kuukiri "Kalandus" järgmist: "Iga päev tuleb Haapsalu sadamasse kella viiest hommikul alates kokku 30-40 ooo kg räimi ja paari ostja pärast see hulk peab päikese käes seisma kuni kella kaheksani. Suuremad kalad,

---

[63] Rahvalik Kalanduse kuukiri, Kalandus, 1936, nr. 5, lk. 176.

mis just linlase lauale lähevad, ostetakse ära merel, otse paadist turukauplejate poolt.

Päike kerkib, kuid seda enam langeb hind, millega sobib kokkulepe ülesostjatega.

Nii mädanevad tuhanded kilod räimi Haapsalu sadamas."[64]

Haapsalu lahtedel on madala vee, mudase põhja, vee kõrgema temperatuuri ja suubuvate ojade poolt toodud orgaaniliste ainete tõttu kõrge bioloogiline produktiivsus. See annab kalavarudele võimaluse kiiresti taastuda. Haapsalu kalurkonna õnneks oli, et koduvetest saadi niisugust vääriskala nagu angerjas, siig, koha, haug, ahven, sinas.

Vana kalur August Malm jutustas järgmise episoodi lahe kalarikkusest:

"Olen säina kudemist näinud kohe kalda juures. Sumasin põlvist saadik vees, et madalat võrku püügile asetada. Äkki hakkas vesi mu ümber kihama. Imestusega nägin, et suur säinaparv minust mitte välja tehes liikus aeglaselt minu suunas. Seisin nii öelda kalade keskel. Neid ei olnud mul momendil millegagi püüda, sest mõtlesin alles võrku laskma hakata. Seisin siis rahulikult, imetlesin kalaparve suurust. Kulus mitu minutit kuni mänglev kalaparv minust möödus. Samal püügiööl sain kolme võrguga üle 600 kg kala."[65]

---

[64] Rahvalik kuukiri, Kalandus, 1936, nr.5, lk.138

[65] Admiral Nahhimovi nimelise kalurikolhoosi kroonika, Kalurkond enne ja nüüd, lk.65.

Selliseid kalarohkeid päevi ei olnud palju. Püügiõnn naeratas Haapsalu kaluritele siis, kui kala tuli madalasse lahte kudema.

Peale värske kala läks Haapsalust veel vähesel hulgal välja suitsuräime ja suitsuangerjat. Neid saadeti siit pakitult Tallinna ja sealt edasi peamiselt Poolasse nagu vanemad kalurid tõendada teavad.

Hea kuulsusega suitsutajad olid siin olnud Tiiu Lepp, Aleksander ja Valdi Eriksonide naised, Kati Essenberg, Liisu Mensas ja mõned teised.

Tuleb aga öelda, et need ettevõtjad olid siiski üsna väikese tootlikkusega ja suutsid rahuldada ainult Haapsalu turu vajadused. Suitsukala tarbijate hulk oli siin suurem suvekuudel, kui Haapsalus oli palju suvitajaid.

1936.aastal "laieneb" Haapsalu kalatööndus. Siinsete suitsutajate kõrvale tekib uue sadama aidas suurem soolamisettevõte. Ettevõtjaks oli Haapsalu vangla. Ta hakkas kõiki vanglaid varustama soolakalaga. 1939.aastal likvideeriti Haapsalu vangla ja sellega koos ka soolamistööndus.

Pärast kevadisi ja sügisesi püügihooaegu, kui kala oli vähe, otsisid kalurid endale kõrvalteenistust.

Mõned kalurid pidasid suveti Suurel promenaadil väljaüüritavaid purjejahte ja käisid suvitajaid

lahe värske õhu kätte sõidutamas.

Kalur P.Kurbal oli olnud väike kauplus. Kalur Nikolai Seeberg pidas "kohakaasluse" alusel ühes lasteasutuses koristaja kohta.

Enamus kalureist võttis osa Haapsalu Päästejaama tegevusest. Kuid Päästejaama tööst osavõtt oli heategevuse iseloomuga (ühiskondlikel alustel) ja osavõtjatele selle eest raha ei makstud.

Kalurite naispere tegeles aga kuulsate haapsalu rätikute kudumisega.

1879.aastal sündinud ja kogu eluaja Holmis naiskäsitööga tegelenud Anete Martson teab rääkida, et kalurite tütred hakkasid juba kaheksa-aastaselt mingisugust kudumistööd tegema. A.Martson tegeles ise kalurite naispere poolt kootud rätikute turustamisega.[66]

Kaluri elukutse on paljudele Haapsalu põliselanikele rahuldust pakkunud. Mõned kalurid on juba mitmenda põlvena seda kutseala harrastanud. Vana kalur August Sadam teab loetleda viit oma esiisa, kes tegelesid kalapüügiga. Aleksander Mensas on neljanda põlve kalur.

Millal hakkas kalurinoor kalamehe kutset õppima? Haapsalu teenekam kalur Priidu Sadam vastas sellele küsimusele nii: "Juba seitsmeaastase poisi "viisin

---

[66]Admiral Nahhimovi nimelise kalurikolhoosi kroonika, Kalurkond enne ja nüüd, lk. 100.

taskus merele". Kui poeg oli algkooli kuus klassi lõpetanud, siis oli ta juba täie kalamehe eest väljas.[67]

Ühe suurema kutseala rühma moodustasid riigiametnikud ja teenijad. Neid oli Haapsalus 1933.aastal 242.[68]

Märkimata on veel ka voorimehed. Haapsalus oli kodanlikul perioodil umbes 25 sõiduvoorimeest ja 15 veovoorimeest.[69]

Talvel kõikidele sõiduvoorimeestele ei jätkunud tööd ja tuli otsida kõrvalteenistust.

Arste oli Haapsalus 6-8. Neile lisandus üks loomaarst.[70]

Paljud majaomanikud elatusid lehmapidamisest ja köögivilja kasvatamisest.

Suveks koliti pööningule või kuuri ja üüriti toad välja suvitajatele. Piim müüdi suvel samuti suvitajatele. Talvel aga anti kauplustesse müügile.

Enamusel oli üks lehm, kahe lehma pidajaid oli olnud vähe. Lehmi karjatati linna külje all olevatel karjamaadel. Karjamaa eest tuli maksta 3 krooni. E.Antovi ja H.Brandt'i arvates oli karjamaadel olnud üle 300 lehma.[71]

---

[67] Admiral Nahhimovi nimelise kalurikolhoosi kroonika, Kalurkond enne ja nüüd, lk. 115.

[68] H.Alver, Haapsalu ärvudes, Linnad ja alevid 1934, nr.7 lk.99.

[69] E.Antovi ja H.Brandti suulised andmed. [70] Sama. [71] Sama.

Kevadel kasvatati taimi, mida müüdi turul. Hiljem aga juba salatit, porgandeid, herneid jne. Müüdi neid suvitajatele ja turul ning sellest elatuti.

Talvel teenisid naised kudumistööga lisa. Haapsalus oli üks väga omapärane elukutse omanik - hiromant nimega Aliina Petrovna Saareoks. Ta elas Kalda tänaval praeguse Enno platsi lähedal. Maja, kus ta elas on lammutatud ja asemele ehitatud uus maja.

Aliina Saareoks ennustas tulevikku käejoonte järgi ja pani kaarte välja. Ta oli väga omapärane inimene olnud. Elas väikeses toakeses koos kassi-de ja kanadega. Kasse oli tal seitse ja kõik väga nälginud ning viletsad. Kanu oli umbes sama palju. ~~olnud~~. Kõik need loomad jalutasid tal vabalt mööda tuba ringi.

Külastajaid oli tal siiski olnud. Tasu tuleviku ettekuulutamise eest oli vabatahtlik. Igaüks andis vastavalt rahakoti suurusele. Muidugi võrdus selline elukutse kerjamisega, kuid ka sellise elukutsega pidi kodanlikus ühiskonnas leiba teenima, kus kõike osteti ja kõik maksis raha.

Praegu jäid analüüsist välja kesk- ja väiketööstusettevõtete palgatöölised. Samuti ettevõtete omanikud - kodanlased, vabakutselised ja töötatöölised. Nad tulevad vaatluse alla järgnevas alapeatükis.

Grupp mudanamida töötajaid.

Mudanamida personal koos grupi
raamatustega.

2. Elanikkonna sotsiaalne koosseis.

Haapsalu oli tüüpiline väikekodanlik linn. Väikelinna majanduslikule baasile vastas ka tema sotsiaalne pale. Haapsalus puudus täielikult suurkodanlus, suur oli väikekodanluse arv ja võrdlemisi tagasihoidlik oli palgatööliste protsent.

Võib öelda, et proletariaat selle sõna otseses tähenduses Haapsalus pea-aegu puudus. Palgatöölised olid kihistunud mitmesugustesse erirühmadesse. Osa neist omas kinnisvara (maja, tootmisvahendid). Suur oli kodus töötavate käsitööliste hulk, kes elatusid oma toodete müügist (pagarid, kondiitrid, leivategijad, kübarategijad jne.).

Kodanliku perioodi statistilisi materjale kasutades on väga raske vahet teha väikekodanluse ja tööliste klassi vahel. Sageli võib olla väikekodanlase omand (tööruum, tööriistad) tühine ja vahel ta võib elada isegi halvemates materiaalsete tingimustes kui palgatööline.

Marksismi-leninismi rajajad on korduvalt rõhutanud, et otsida klassidevahelisi olulisi erinevusi sissetuleku suuruses tähendab tõsta esikohale jaotussuhted, mis aga tegelikult tulenevad tootmissuhetest. Kui väikekodanlane elab mõnikord halvemini kui vabrikutööline ja tema sissetulekud on viimase omadest väiksemad, siis see ei tähenda veel, et ta

tootmissuhted ja klassihuvid oleksid muutunud proletaarseiks. Käsitöölise või väikekaupmehe klassikuuluvust ei määrata selle järgi, kas ta on vaene, nälgib, on võlgades, vaid hoopis selle järgi, kas ta esineb turul oma töötjõu müüjana või oma kaupade ja ettevõtte toodangu müüjana.[72]

Peame arvestama ka seda, et kodanluse ja töölisklassi polariseerumine kaheks vastandlikuks klassiks ei olnud veel täielikult lõpule jõudnud.

Ei tohi vaadelda kapitalistlikku ühiskonda ja eriti sisemisi sotsiaalseid protsesse lihtsustatult.

R.Pullat kirjutab: "Sageli lähevad ajaloolased kergemat teed ja unustavad, et proletariaat, olles ühtne klass, kes seisab vastamisi kapitalistidega, kujutab sisemiselt struktuurilt keerulist sotsiaalset organismi, koosneb erinevaist kutsealadest ja muudest gruppidest."[73]

Proletariaadi kui klassi lihtsustatud mõistmise eest on uurijaid hoiatanud V.I.Lenin paljudes oma töödes ja eriti töös "Kapitalismi arenemine Venemaal", kus ta põhjalikult analüüsib töölisklassi tekkimise ja proletariseerumise protsessi.

---

[72] R.Pullat, Tallinnast ja tallinlastest, Tallinn 1966, lk. 102.

[73] R.Pullat, Tallinnast ja tallinlastest, Tallinn 1966, lk. 49.

Kapitalism ei oleks kapitalism, kui "puhast" proletariaati ei ümbritseks kirju hulk siirdetüüpe.. ...kui proletariaadi enda hulgas poleks jagu-nemist enam ja vähem arenenud kihtideks, jagunemist kodukoha, kutseala, mõnikord usundi jne. järgi.[74]

Taolisi siirdetüüpe oli ka Haapsalus töölisklassi hulgas.

Nagu juba eespool märgitud kasutatakse töö kirjutamisel kodanlikul perioodil ilmunud statistilisi andmeid. Need ei kajasta elanikkonna sotsiaalset seisundit täpselt, vaid esitatakse ainult elanikkonna kutsealane jaotus. Meie ees seisev ülesanne on nüüd sedavõrd raskem ja teha analüüsi nii, et s ee oleks täpne ja teaduslikult põhjendatud on võimatu andmete puudulikkuse tõttu.

Ajaloolane Malõi kirjutab: "Mõnikord tehakse katseid jaotada iseseisvaid peremehi palgatööd kasutavateks ja palgatöö mittekasutavateks. Kuid need esiteks ei anna võimalust läbi viia ühiskonna klassistruktuuri teaduslikku analüüsi, sest peremeeste grupp, kes kasutab palgatööd, pole klassiliselt ühtne. Teiseks isegi sellist katset kohtame küllalt harva."[75]

---

[74] V.I.Lenin, Teosed, 31kd., Tallinn 1955, lk.54.

[75] I.G.Malõi, Elanikkonna statistilisi küsimusi V.I. Lenini töödes, Moskva 1963, lk.7.

Käesolevas töös on elanikkonna sotsiaalsetesse gruppidesse jaotamisel võetud aluseks järgmised põhimõtted: kodanluse hulka on arvatud peremehed, kes kasutasid palgatööd ja rantjeed.

Väikekodanluse hulka on arvatud peremehed, kes töötasid oma perekonnaliikmetega ja peremehed, kes töötasid üksikult, ametnikud, vabakutselised.

Tööliste hulka on arvatud kesk- ja väikeettevõtete palgatöölised, maja- ja isikuteenijad, kihitud.

Kiht teadmata on enamuses arvatud kodanluse hulka.

Selline jaotus ei ole täpne, sest nii satuvad tööliste hulka ka poolproletaarsed kihid, kelle elatusvahenditest palgatöö moodustas ainult ühe osa.

Intelligentsi ja vabakutseliste hulgas leidus aga suur protsent kodanliku päritoluga isikuid, kuid antud jaotuse järgi sai nad liigitatud keskkihtide hulka.

Kuigi saadud andmed on võrdlemisi ebatäpsed, võimaldavad nad siiski teatud pildi elanikkonna sotsiaalsest koosseisust saada.

Kui võtta aluseks V.I.Lenini jaotus ja jaotada kogu elanikkond tootlikeks, pooltootlikeks ja mittetootlikeks, siis saaksime Haapsalu kohta järgmised andmed: (arvestatud on ka perekonnaliikmed).

T a b e l nr. 17.

Ealnikkonna jaotus tegevusalade järgi 1922. ja 1934.aastal.[76]

Tegevusalad	1922		1934	
	Arv	%	Arv	%
I.Põllumajandus	192		356	
Tööstus	1083		1295	
Kokku tootlikke elanikke.	1275	30	1651	35,1
II.Kaubandus	436		643	
Transport-side	441		433	
Maja-ja isiku-teenistus	676		410	
Kokku poolttootlikke elanikke	1553	36,5	1486	31,6
III. Ühiskondlik tegevus	644		846	
Väljaspool toodud tööharusid	651		607	
Tööharu teadmata	128		106	
Kokku mittetootlikke elanikke	1423	33,5	1559	33,3
üldse	4251	100	4649	100

[76] Arvutused tabelis on tehtud järgmiste materjalise põhjal:Rahva tööala ja ühiskondline kehistus,1922.a. üldrahvalugemise andmed,vihik III, Tallinn 1925. Tööharud ja leibkonnad,1.III 1934.a. rahvaloenduse andmed,vihik III,Tallinn 1935.

Tootlike elanike arv on ajavahemikul 1922 - 1934 tõusnud 5,1% võrra. Tõus oli peamiselt palgatööliste arvel. Kuid üldine tootlike elanike protsent on siiski väike, mis annab tunnistust Haapsalu madalast tööstuslikust tasemest.

4,9% võrra on langenud pooltootlikke elanike arv. Languse põhjuseks on paljude väikeomanike, käsitööliste laostumine. Suhteliselt samaks on jäänud mittetootlike elanike arv.

Järgnevalt vaatleme, milline oli elanikkonna jagunemine sotsiaalsetesse gruppidesse 1922.aastal ja 1934.aastal.

T a b e l nr. 18

Elanikkonna sotsiaalsed kihid 1922. ja 1934. aastal koos perekonnaliikmetega.[77]

Aasta	Kodanlus		Keskkihid		Töölised ja teenistujad	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
1922	409	9,6	1822	42,8	2020	47,6
1934	308	6,5	1988	42,4	2400	51,1

Kodanlus oli Haapsalus võrdlemisi väikearvuline. Ajavahemikul 1922-1934 on kodanlus vähenenud 3,1% võrra. See on selgeks tõenduseks kodanluse ummikusse

---

[77] Arvutused tabelis on tehtud järgmiste materjalide põhjal: Rahva tööala ja ühiskondline kihistus, 1922. aasta üldrahvalugemise andmed, vihik III, Tallinn 1925.
Tööharud ja leibkonnad, 1.III 1934.aasta rahvaloenduse andmed, vihik III, Tallinn 1935.

jooksnud majanduspoliitikast. Paljud kodanlased laostusid. Majanduslikest raskustest kriisiperioodidel püüti üle saada ekspluateerimise tugevdamisega. Klassivastuolusid püüti hoolega kinni mätsida. Kodanlus väitis, et kuna Eestis ei olevat suuri kapitaliste, siis puuduvat siin ka suured rikkuse ja vaesuse kontrastid, ning kogu rahva elutingimused olevat enamvähem ühesugused. Selliste argumentide esitamisega püüdis kodanlus varjata klassivastuolude teravnemist.[78]

"Klassihuvide harmoonia " propagandat sidus eesti kodanlus "rahvusühtsuse" jutlustamisega. Natsionalismi idu varjus levitas kodanlus rahvusliku klassirahu ideed.[79]

Samasuguse propagandaga tegeles ka Haapsalu kodanlus.

Kodanluse põhitegevuse aladeks Haapsalus olid tööstus- ja kaubandussfäär.

Üheks suuremaks tööstusettevõtteks oli Keedrovi tekstiilitööstus. Seal kooti šenillriiet puust telgedel. Tööstus asus Uus tn 21.(praegu Turu tn.).Tänapäeval asub seal tekstiilivabrik "Sulev". Keedrovi tekstiilitööstuses töötas 10 palgalist töölist.[80]

---

78 Õ.Elango., Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925-1929),Tallinn 1958, lk.8.

79 V.Krinal,L.Loone ja I.Soidra, Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis (1920-1940),Tallinn 1968, lk.48.

80 E.Antovi ja H.Brandti suulised andmed.

Saku õlletehas asus Karja tn. 8 hoovis. Suurtes tünnides vaatidus toodi Tarust õlu kohale. Siin villiti ta pudelitesse ja saadeti kauplustesse müügile. Töötas seal 5 töölist.

Suuremaks ettevõtteks oli ka vennad "Medell" villakraasimistööstus. Töötas seal 8-10 töölist, ka omanike lapsed töötasid selles ettevõttes palgalistena.

Üheks rikkamaks meheks Haapsalus oli parun Hunnius. Ta elas oma mõisas Kiltsil, mis asus linnast 3 km kugusel. Hunniusel oli viinavabrik ja kraasimistööstus. Ta müüs raha eest praaka linna loomapidajatele. Endal oli tal olnud üle 20 lehma.[81]

Tuntud oli Haapsalus kaupmees Rankstein. Temale kudus 15 naist pidevalt haapsalu rätikuid. Rankstein ostis ise lõngad. Ta maksis naistele töötasu rätikusse kootud silmade pealt. Iga silm maksis, mida rohkem oli silmi, seda suurem oli tasu rätiku eest.

Suur oli Haapsalus väikekodanluse kiht. 1922. aastal moodustas väikekodanlus 42,8% kogu elanikkonnast. 1934. aastaks oli väikekodanluse arv 0,4% võrra langenud. Osa väikeomanikke laostus ja andis arvulist lisa palgatöölistele.

---

[81] E.Antovi ja H.Brandti sõnulised andmed.

Oma olemuselt on väikekodanlikud keskkihid kahestunud: nad esindavad üheaegselt omanikku ja töötajaid, seetõttu kõiguvadki pidevalt kodanluse ja proletariaadi vahel. Nad on oma olemuselt väga ebaühtlased, muutlikud, sest nende seas toimub pidevalt laostumise, diferentseerumise protsess, ühtede vaesumine ja teiste rikastumine.[82]

Väikekodanluse hulgas oli kõige enam majaomanikke, kes hankisid ülalpidamist suveti korterite väljaüürimisest suvitajatele, aiasaaduste tootmisest ja müügist, või olid siis väikeettevõtete omanikud ja tegelesid käsitööga (kingsepad, rätsepad, pagarid, kondiitrid jne.).

Hästi tuntud oli pagar ja kondiiter Dietrich. Tal oli oma majas Ehte tn.5 kohvik, kus peale pagari- ja kondiitritoodete sai jäätist ja kokteile. Töötati põhiliselt oma perega: ema, poeg oma abikaasaga ja tütar. Rukkileiva, peenleiva ja saiade valmistamisel töötasid kaks palgatud pagarit.

Jakobson, Karl omas lihakauplust Posti tn.10. Samas hoovil oli tal ka väike vorstitööstus, kus töötas 2-3 palgatud töölist.

Tuntud sepp oli Raud, V., kes elas Uus-Aleksandri tn. (praegu Endla tn.) Tegi igasugust rauatööd.

---

[82] R.Pullat, Tallinnast ja tallinlastest, Tallinn 1966, lk.102.

Tema tehtud vikatid olid olnud väga hea kvaliteediga ja nõutav kaup kogu Läänemaal. Töökojas oli tal abiks 4 inimest.

Lapmann, Johannesel Uus tänaval oli kaunis suur töökoda, kus remonditi igasuguseid mootoreid ja parandati jalgrattaid. Töökojas töötas 6inimest.

Loorand, K. oli Posti tn.65 (praegu Võidu)töökoda, kus parandati jalgrattaid. Töölisi oli kolm. Peale jalgrataste paranduse sai sealt sõiduks jalgratast üürida. Sel ajal oli isiklikke jalgrattaid veel vähe.

T a b e l nr. 19.

Keskkiht 1922. ja 1934.aastal.[83]

Keskkiht	1922		1934	
	Arv	%	Arv	%
Peremehed oma perekonnaliikmetega.	1208	64,1	327	11,4
Peremehed üksikud	-	-	912	45,8
Ametnikud	585	31,1	666	33,5
Vabakutselised	29	4,8	83	9,3
Kokku	1822	100	1988	100

[83] Andmed tabelisse on saadud järgmiste materjalide põhjal:Rahva tööala ja ühiskondline kihistus,1922.a. üldrahvalugemise andmed,vihik III, Tallinn 1925. Tööharud ja leibkonnad, 1.III 1934.a. rahvaloenduse andmed, vihik III, Tallinn 1935.

1922. aasta andmetes ei ole eraldi välja toodud peremehed, kes töötasid üksinda. Jaotatud on peremehed kahte suurde rühma: peremehed, kes kasutasid palgatööd ja peremehed, kes palgatööd ei kasutanud. 1922.aastal moodustasid peremehed, kes palgatööd ei kasutanud (peremehed oma perekonnaliikmetega ja peremehed üksikud) 64,1% kogu väikekodanluse arvust. 1.III 1934.aasta rahvaloenduse andmete põhjal oli peremehi, kes töötasid koos oma perekonnaliikmetega 11,4% ja peremehi üksikuid 45,8% väikekodanluse üldarvust. Haapsalus oli tõesti palju väike- ja käsitööettevõtteid, kus töötas peremees üksinda (kingsepad, rätsepad, leivategijad, päevapiltnikud, kübarategijad jne.) ja selletõttu ongi nende protsent väikekodanluse hulgast võrdlemisi suur.

2,4% võrra on kasvanud ametnike arv ja 4,5% võrra on kasvanud vabakutseliste (intelligentsi) arv. Kapitalistliku tööstuse edasine areng, imperialismiperioodile omase panganduse laiendamine, kaubanduse ja transpordi kasv, kõik see nõudis järjest rohkem ametnikke, kes neil aladel tegutsesid. Sellega ongi seletatav ametnike arvuline tõus. Samad põhjused soodustasid ka intelligentsi kasvu. Teaduse areng, järjest suurenev vajadus ajalehtede, ajakirjade, teadusliku ilukirjanduse järele, kõik see põhjustas intelligentsi kasvu. Ei ole õige, et kogu

intelligents on arvatud väikekodanluse hulka, sest tema jõukam osa kuulus kodanluse ridadesse. Kasutada olevate kodanlike statistiliste materjalide põhjal on täiesti võimatu kindlaks teha, kui suur osa intelligentsist kuulus kodanluse hulka ja seetõttu ongi kogu intelligents käesolevas töös arvestatud väikekodanluse hulka.

Nii või teisiti rakendas kodanlus haritlased oma teenistusse. K.Marx ja F.Engels kirjutasid:"Kodanlus on kiskunud pühadusesära kõigilt tegevusaladelt, mida seni peeti auväärseiks ja milledele vaadati vaga värinaga. Arsti juristi, papi, luuletaja, teadusemehe on ta muutnud oma maksetavaiks palgatöölisteks."[84]

Kõige suurema kihi elanikkonnast nii 1922.a.rahvaloenduse kui ka 1934.a. rahvaloenduse andmetel moodustas tööliskiass. Kahe rahvaloenduse vahelisel perioodil kasvas tööliskiassi arvuline suurus 3,5% võrra. Tööliklassi kasvu baasiks olid laostunud väikeomanikud ja käsitöölised, keda kodanlik majanduspoliitika ajas ummikusse. Ka laostunud talupojad andsid tööliskiassile arvulist lisa. Enne kui talupoeg jõudis palgatööliseni välja tuli tal läbi teha mitu va-

---

[84] K.Marx ja Fr.Engels,Valitud teosed,I kd.,Tallinn 1957, lk. 21.

hepealset astet: leivateenimine voorimehena, teenijana, töö väiketööstuses ja ehitusel. Et vaesunud talurahvas oli peamine areneva kapiatlistliku tööstuse inimtööjõuga varustamise allikas - selles on töölisklassi uurijad enamasti ühel arvamisel.[85]

Oma koosseisult ei ole Haapsalu töölisklass ühtne. Peaaegu täielikult puudus tööstusproletariaat, sest Haapsalu oli ju võrdlemisi madala tööstusliku tasemega. Kuid ega tööstusproletariaat moodusta veel kogu töölisklassi.

Töölisklassi põhituumiku Haapsalus moodustasid kesk- ja väikeettevõtete palgatöölised, ehitus- ja transportöölised.

Haapsalu töölisklassi hulgas oli ka poolproletaarlasi, kes omasid isikliku maja ja palgatöö ei olnud ainukeseks sissetuleku allikaks. See on mõnetingitud Haapsalu kui kuurortlinna omapärast. Isiklikumaja (või korteri) omamine oli üheks sissetuleku allikaks.

Nii nagu teistes Eesti linnades ei puudunud ka Haapsalus töötud. 1931.aasta 1.detsembril oli linna tööbörsil registreeritud töötatöölisi 261.[86] 1.jaanuariks 1932. oli töötatööliste arv tõusnud juba 286-ni.[87]

---

85 R.Pullat, Tallinnast ja tallinlastest, Tallinn 1966, lk.47.

86 ORKA, fond nr.4209, nim.1, s.-ü. 76, lk.33.

87 ORKA, fond nr.4209, nim.1, s.-ü. 76, lk.52.

Peab aga märkima seda, et töötatööliste hulk oli suurem talvekuudel. Siis on arvatud töötatööliste hulka ka ehitustööolised ja teised, kellel suvel ja sügisel oli olemas kindel teenistus, talvel see aga puudus. Päris töötatöölisi, kes elatusid juhuslikest töödest oli Haapsalus olnud 30 piires, mitte rohkem.[88]

Kodanlik valitsus oli sunnitud organiseerima tööturule nn. hädaabitöid. Hädaabitöölistega teostati kõik tähtsamad riiklikud tööd, nagu teede-ehitus, metsatööd, sadamate süvendamine jne. Hädaabitööolistele makstav vähene tasu võimaldas ettevõtjail ka teiste tööliste palka alla suruda.[89]

Eestimaa Ehitustööliste Liidu Haapsalu Osakond tegi 4. septembril 1933.aastal Haapsalu Linnavalitsusele avalduse, milles oli ära märgitud, et tööpuudus Haapsalus aasta-aastalt süveneb. Teatavasti oli üldine tööpuudus tingitud majanduskriisist. Haapsalus raskendas minimaalsetegi töövõimaluste leidmist asjaolu, et linna ehitus- ja muudele töödele tuli hulgaliselt taluperemehi, kes võisid töötada äärmiselt madala töötasuga.

Linnatöölised, kellel oli ainuke sissetulek töötasu, sattusid väga raskesse olukorda, sest neil

---

[88] E.Antovm ja H.Brandti suulisd andmed.

[89] Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk.468.

ei olnud võimalik nii madala töötasu eest töötada.

Samuti, kui ehitus- ja lihttöölised, kannatavad raske tööpuuduse all transportöölised (voorimehed). Nende töö leidmist takistavad ~~samuti~~ maamehed, kes töötavad talvel lumevedamise ja suvel ehitustööde juures veotöödel ja pühkmekastide väljavedamisel väga madalate päevahindadega.

Avalduses tehakse Haapsalu Linnavalitsusele ettepanek, et see ei lubaks esmajärjekorras tööle võtta maalt hobusemehi, vaid linna üldhuvisid silmas pidades kindlustaks esmajärjekorras tööd linna töötutele.[90]

On säilinud Haapsalu töötatööliste A.Auga, A.Siimanni jt. kaebekiri Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumile. Kaebekirjas kirjutatakse: "Haapsalu linna töötatööliste olukord on äärmiselt vilets. Nälg ja halatoitlus piinavad meid kõiki. Peale selle suurendab ärevust ja häda töötute keskel Haapsalu Linnavalitsuse talitusviis hädaabi krediidi kasutamisel, töötute tööle võtmisel, töötute laste ja nõrgajõuliste toetamine leivaga ning töölistega käitumine."[91]

Kaevatakse töötatööliste tööle võtmise järjekorra üle. On olnud juhuseid, kus I kategooria töölisi on pikemat aega töötа, kui II kategooria töölisi, kes on tööd sagedamini saanud.

---

[90] ORKA, fond nr.4209, nim1, s.-ü.804, lk.128.
[91] ORKA, fond nr.4209, nim1, s.-ü.706, lk.129.130.

Töötatöölised Aafrika kalda bassaini rajamas.

Kurdetakse ka selle üle, et Haapsalu Linnavalitsus ei maksa välja kogu tasu, vaid peab tihti sellest ilma täiteleheta kinni haigemaja kulusid ja krundimakse.

Need väikesed killukesed aitavad meil paremini aru saada, millises raskes olukorras elasid töötatöölised kodanlikus Eestis.

Kodanlikul perioodil oligi tööliste põhinõudmisteks 8-tunnilise tööpäeva ja palgatõstmise nõudmine.

1939.a. veebruaris oli käsitööosturite üleriikkongress, kus avalikult püstitati 10-tunnilise tööpäeva nõue. Väiketööosturid tahtsid oma majanduslikud raskused veeretada tööliste õlgadele. See kutsus esile laialdased protestiavaldused töötajate hulgas.[92]

Kodanluse esindajad väitsid, et on meeletu nõuda 8-tunnilist tööpäeva, sest kohalik madal tootmistehnika ei võimaldavat tööpäeva pikkuse osas selliseid "uuendusi" ette võtta.[93]

Näeme,et kodanliku diktatuuri perioodil järjest süvenesid majanduslikud raskused,kasvasid klassivastuolud,mis aitasid kaasa nõukogude võimu taaskehtestamisele Eestis.

---

[92] V.Krinal,L.Loone ja I.Soidra, Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis (1920-1940),Tallinn 1968 lk.247.

[93] O.Karma, Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis, Tallinn 1963,lk.432.

3. Korteriolud.

Haapsalu linna sotsiaalsele koosseisule vastavalt on kujunenud korteiolud.

1881.aasta rahvalugemine võimaldab ainult arvulist korterite võrdlust Haapsalu linnas. Haapsalu linna korterite juurdekasv oli 40 aasta jooksul (1881 - 1922) iga 100 korteri kohta 68 korterit.

1881.aastal oli linnas 749 korterit ehk 100%, 1922.aastal oli juba 1259 korterit ehk 168%.[94]

Tabel nr. 20.

Haapsalu linna korterid 1881.a. ja 1922.a.

Korterite suurus	1881.a.		1922.a.	
	Absol. arv	%	Absol. arv	%
1 toaline korter	388	51,8	650	51,6
2 - " -	158	21,1	198	15,7
3 - " -	69	9,2	182	14,5
4 - " -	44	5,9	116	9,2
5 - " -	32	4,3	54	4,3
6 - " -	58	7,7	58	4,6
Tubade arv teadmata	-	-	1	0,1
Kokku	749	100	1259	100

[94] Rahva demograafiline koosseis ja koreteiolud Eestis, 1922.aasta üldrahvalugemise andmed, Tallinn 1924, lk. 18.

Kasvanud oli linn kolme- ja neljatoaliste korterite arvel. Kahanenud aga kahe-, kuue- ja üle kuuetoaliste korterite arvel. Suhtelisi muudatusi ei ole ühe ja viietOaliste korterite arvus.

Vastavalt rahvaloenduse andmetele elas 1922.a. Haapsalus 4251 elanikku, seega tuli keskmiselt iga maja peale 4,9 elanikku ja iga korteri peale 3,4 elanikku. Parema ülevaate korterioludest aitab tulpdiagramm järgneval lehel. Ühetoalistes korterites elas 15,5% elanikkonnast ja seal tuli tõesti 4-5 inimest ühe korteri peale. Kahetoalises elas 23,2% ja kolmetoalistes korterites elas 23,1% kogu linna elanikkonnast.

Viie- ja kuuetoalistes korterites tuli aga 2-3 inimest iga korteri peale. Nii elas viietoalistes korterites 10,2% ja kuuetoalistes korterites 10,5% elanikkonnast.

Peame arvestama ~~ka~~ seda, et kõiki kortereid ei kasutatud mitte ainult elamiseks, vaid olid ka käsitöötubadeks. See asjaolu on üheks sotsiaalse viletsuse näitajaks Haapsalu linnas.

Korteritest, mida kasutati peale elamise veel mõneks muuks otstarbeks võeti 1922.aasta rahvaloenduse ajal vaatluse alla ainult ühetoalised korterid.

Korteriolud 1922. aastal.

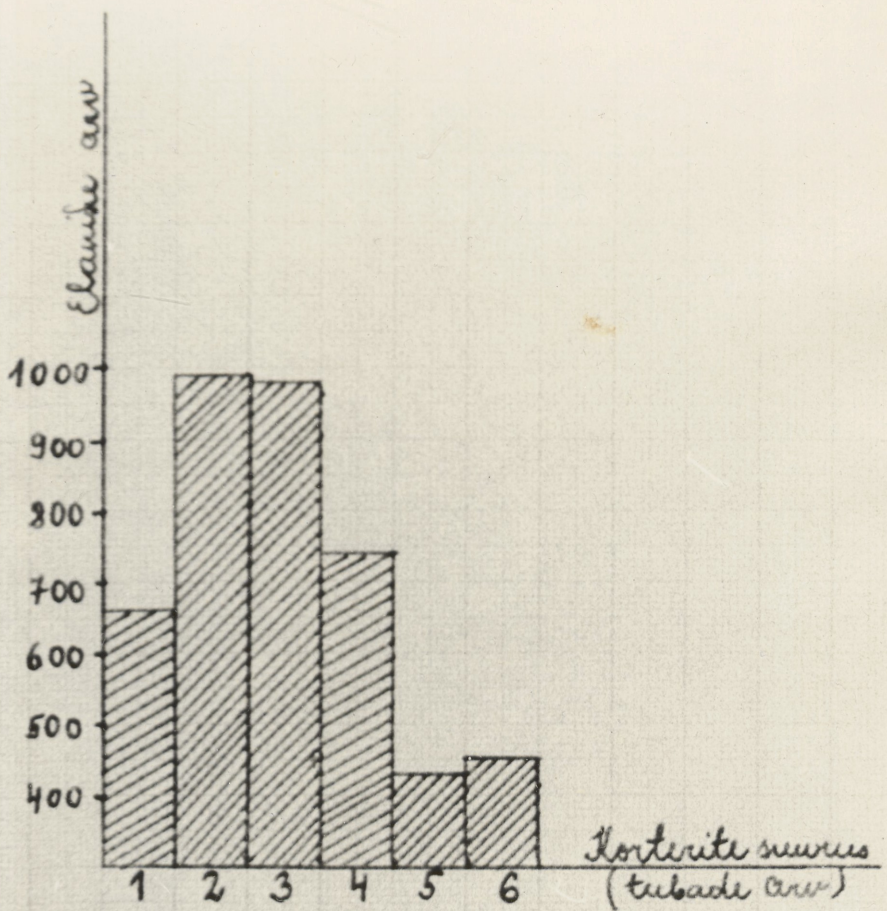

Korteriolud 1934. aastal.

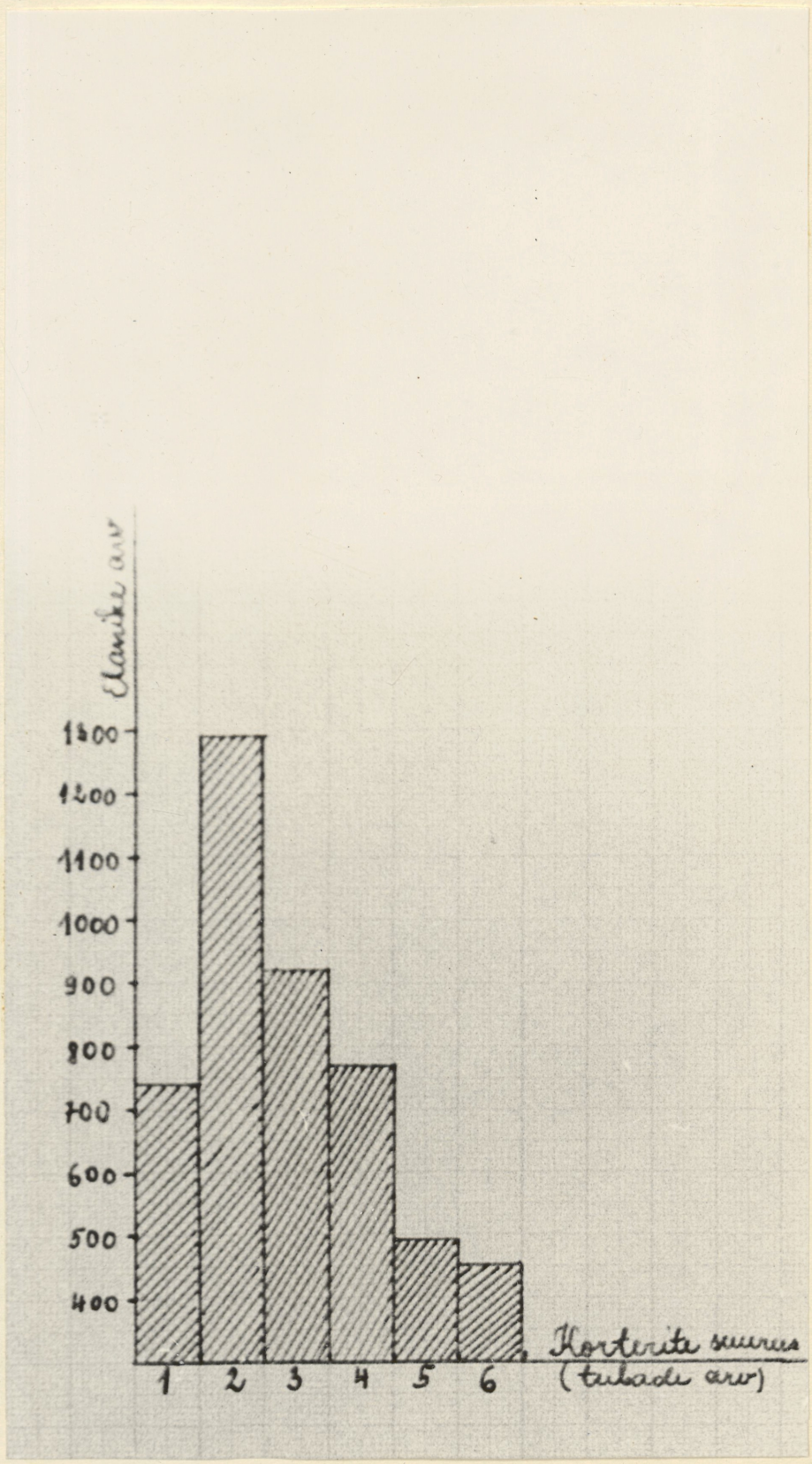

T a b e l nr. 21.

Muuks otstarbeks kasutatavad elukorterid.

	1-el.	2-el.	3-el.	4-el.	5-el.	6-el.	Kokku
Käsitöötuba	4	9	6	1	3	1	24
Apteek	1	-	-	-	-	-	1
Kokku	5	9	6	1	3	1	25

1934.aastaks oli elanike arv Haapsalu linnas tõusnud ~~16~~ 4649-le inimesele. Nüüd tuli iga maja kohta 4,7 inimest ja iga korteri kohta 3,0 inimest.

Parema ülevaate korterioludest aitab jällegi saada tulpdiagramm ~~järgneval~~ oleval lehel.

1934.aastal elas ühetoalistes korterites 15,9%, kahetoalistes 27,8% ja kolmetoalistes 19,8% elanikkonnast. Samal perioodil elas viietoalistes korterites 10,4% ja kuue ning rohkema toalistes korte- 9,6% elanikkonnast.

Võrdleme nüüd neid andmeid 1922.aasta andmetega.

T a b e l nr. 22.

Elanike jagunemine vastavalt korteri suurusele 1922. ja 1934.aastal.

Korterite suurus	1922.a.		1934.a.	
	Elanike arv	%	Elanike arv	%
1 toaline korter	656	15,5	739	15,9

2 toaline korter	988	23,2	1293	27,8
3 - " -	982	23,1	920	19,8
4 - " -	743	17,5	769	16,5
5 - " -	434	10,2	486	10,4
6 ja üle toaline korter.	448	10,5	449	9,6

Võrreldes neid andmeid näeme, et ühetoalistes korterites elavate isikute arv on tõusnud 0,4% võrra. Kahetoalistes korterites elavate isikute arv aga 4,6% võrra.

Nii 1922.aastal kui ka 1934.aastal oli kõige enam elanikke kahe ja kolmetoalistes korterites. (1922.a.46,3% ja 1939.a. 47,6%) See on seletatav Haapsalu kui kuurortlinna omapäraga. Siin oli isiklik maja ja korter üheks sissetuleku allikaks. Ei maksa arvata, et Haapsalu linna elanikkond elas lahedates korteritingimustes. Oma perega elamiseks kasutati kortereid vaid sügisel, talvel ja osaliselt ka kevadperioodil. Kui saabus suvi ja suvitajate hooaeg, siis koliti pööningule või kuuri ja üüriti maja või korter välja suvitajatele. Ainult jõukam elanikkond suutis endale ehitada suvemajad, mis talvel seisid tühjadena ja suvel üüriti suvitajatele välja.

Nii nagu 1922.aastal kasutati ka 1934.aastal ühe ja kahe eluruumiga kortereid käsitöötubadena ja muuks otstarbeks.

Ülevaate sellest annab järgnev tabel.

T a b e l nr. 23.

Muuks otstarbeks kasutatavad 1-2 eluruumiga korterid.

1 eluruumiga korterite üldarv	Neist kasutatakse muuks otstarbeks. Elanike arv korterites								Kokku	
	1	2	3	4	5	6	7	8 ja üle	Kort.	Elanikke
287	63	1	1	1	-	1	-		13	31
2eluruumiga korterite üldarv										
444	37	6	4	1	-	-	-		21	56

Nagu tabelist selgub oli küllaltki palju kortereid - 34, mida peale elamise kasutati muuks otstarbeks.

Peale selliste korterite elati ka keldrikorterites. Nii elas üldse 12 keldrikorteris kokku 27 elanikku, neist ühe eluruumiga 7 keldrikorteris 18 elanikku ja 2 eluruumiga 3 keldrikorteris 9 elanikku.[95]

Need andmed ei ole ju lahedate elamistingimuste näitajateks, vaid sotsiaalse viletsuse näitajateks Haapsalu linnas.

---

[95] Rahvastiku koostis ja korteriolud, 1.III 1934.a. rahvaloenduse andmed, vihik II, Tallinn 1935, lk. 145.

K o k k u v ô t e.

Kapitalismi hoogustunud arenemine käesoleva sajandi alguses tôi endaga kaasa linnade kasvu.

Ajavahemikul 1920.aastal oli Haapsalu linna üldpindala 881,875 ha, siis 1939.aastaks oli see kasvanud 1147,36 hektarini. 19 aasta jooksul on linna üldpindala suurenenud 265,446 ha vôrra.

Haapsalule omapäraseks jooneks oli see, et linna piiras kolmest küljest meri (põhjast, idast ja läänest) ja kasvada sai ta ainult lôunapoolses osas. Kasvas ka majade arv linnas. Kogu kodanliku perioodi vältel ehitati juurde ümmarguselt 120 maja. Hoogsam oli ehitustegevus kolmekümnendatel aastatel. 1934. aastal ehitati juurde 7, 1938.aastal 13 ja 1939.aastal 11 maja. Linnale tüüpiliseks olid madalad, ühekorruselised puumajad. Oli palju ~~ke~~ kergeid suvemaju, mida ehitas jôukam elanikkond suvitajatele välja üürimiseks. Talvel neis majades ei elatud.

Tähtsamateks riiklikeks ehitisteks kodanlikul perioodil oli Haapsalu Agkoolihoone. Algkoolihoone ehitamist alustati 1934.aastal ja valmis sai 1938. aastal. Teiseks suuremaks ehituseks oli sanatooriumihoone. Uus sanatoorium avati 20. juunil 1937.

aastal.(Praegu asub selles hoones sanatoorium "Laine" I korpus.)

Koos linna kasvuga kasvas ka linnaelanikkond. Linnaelanikkond Haapsalus kasvas mehhaanilise liikumise teel. Loomulik iive oli positiivne ainult 1922., 1923. ja 1924. aastatel.

Haapsalu linna kasvu baasiks oli oma maakonna elanikkond. Linn kasvas põhiliselt siia tööd otsima tulnud laostunud talupoegade arvel. Kaunis suurt arvulist lisa Haapsalu elanikkonnale andis Hiiumaa.

V.I.Lenin kirjutas: Kapitalism lõi paratamatult rahvastiku liikuvuse,"mida endised ühiskondliku majanduse süsteemid ei vajanud ja mis oli nende ajal vähegi suuremas ulatuses võimatu."[95]

Tööstukriisid, ekspluateerimise tugevdamine ja töötava naise raske olukord, olid linnarahvastiku sündimust vähendavaiks tegureiks. Suurt mõju sündimusele avaldasid ka üldine rahvamajanduse langus ja tööpuudus kodanlikul perioodil.

Arstiabi puudulikkuse tõttu oli suur väikelaste surevus mitmesuguste nakkushaiguste tagajärjel.

Haapsalu linnale omapäraseks jooneks oli naiste suur arvuline ülekaal võrreldes meestega. Linna sotsiaal-majanduslik baas tingis meeste vähesuse.

---

[95] V.I.Lenin, Teosed, 3 kd., Tallinn 1950, lk.503.

Puudusid suurtööstusettevõtted (rasketööstus),mis oleks rohkem vajanud meeste tööjõudu.

Seetõttu rändas Läänemaalt elanikke teistesse linnadesse ja eeskätt Tallinna.

Oma rahvuslikult koosseisult oli Haapsalu linna elanikkond kirju. Siin elas üle seitsme rahvusest inimesi. Palju oli Haapsalus rootslasi ja sakslasi, mis on seletatav ajaloolise minevikuga.

Suured muutused elanikkonna arvulises koosseisus toimusid suvel. Suvitajate mõjul elanikkond pea-aegu kahekordistus.

Väikekodanlikule linnale omase majanduslikule baasile vastas linnaelanikkonna sotsiaalne pale. Puudus suurkodanlus. Võrdlemisi tagasihoidlik oli kodanluse protsent. Arvuliselt suur oli väikekodanluse kiht.

Haapsalus puudusid suurtööstusettevõtted.Arvuliselt suur oli väike- ja käsitööettevõtete arv. Töötati põhiliselt oma perega, vähesel määral kasutati ~~ka~~ palgatöötajõudu.

Palgatööliste põhituumiku moodustasid kesk- ja väikeettevõtete töölised. Samuti ehitus- ja transporttöölised.

Ajavahemikul 1922 - 1934 kasvas töölisklassi arvuline koosseis 3,5% võrra. Töölisklassi kasvu baasiks olid laostunud käsitöölised ja talupojad.

Eriti rasked olid töölisklassil taluda kriisiaastad: toodang langes, palju töölisi vallandati, ekspluateerimine tugevnes, tööpäev pikenes, palgad vähenesid. Majanduslike raskuste mõjul teravnesid veelgi klassivastuolud.

1939.aasta lõpul ja 1940.aasta algul teravnesid majanduslikud ja poliitilised vastuolud Eestis veelgi. Laiade töötavate hulkade elujärje halvenemine ning poliitilise surve tugevnemine kutsusid neil kuudel esile väga sügava ja laiaulatusliku rahulolematuse, mis hõlmas elanikkonna valdavat enamikku.

Valitseva kodanliku kliki välispoliitiline isolatsioon ning Nõukogude Liidu õige ja aktiivne poliitika kiirendasid selle massilise rahulolematuse ülekasvamist revolutsiooniliseks kriisiks.[96]

Eesti töörahvas õppis rohkem kui kakskümmend aastat kestnud kodanluse diktatuuri ajal tundma võõra võimu asemel ka oma kapitalistide valitsemist ja nägi, et see ei surunud teda vähema karmusega maha kui tsaarivalitsus.

Ta õppis tundma oma kodanluse "rahvusluse" loosungi ja poliitika tõelist,rahvavaenulikku olemust.[97]

---

[96] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, Tallinn 1963, lk. 321.

[97] P.Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses, Tallinn 1960, lk.8.

Majanduslikŭ ja poliitiliste vastuolude teravnemine lõi eeldused sotsialistliku revolutsiooni võiduks, millele ka Haapsalu töölisklass andis oma panuse.

Р Е З Ю М Е.

Целью данной работы исследовать состав и численное развитие населения города Хаапсалу в период буржуазной Эстонии.

В первую главу вошли данные о местонахождении города и о его историческом развитии. Дан обзор о составе улиц и развитии застроенности в исследоваемый период.

Во второй главе расматривается развитие численности населения. Во-первых анализируется динамика населения в 1920 - 1940 годы. Приведены причины роста или уменшения, численности населения. Показан роль естественного и механического прироста среди населения города Хаапсалу. Приведены данные половой и возрастной структуры. На основе социально-хозяйственной базы даются причины уменьшения числа мужчин по сравнению с численностью женщинами.

При исследовании эстонского городского населения пришли к выводу, что эстонское городское население устарело по причинам естественного и механического движения. Население города Хаапсалу устарело по тем же причинам. В настоящей работе приведены некоторые причины воздействовавшие на устарение населения города Хаапсалу.

По сравнению с законом структуры населения, выработанного немецким демографом Сундбергом, в городе Хаапсалу процент детей ниже и процент пожилых, т.е. стариков повыше, чем у Сундберга. Это способствует наиболее быстрому устарению населения города Хаапсалу.

Во второй главе выведен национальный состав города Хаапсалу, приведены данные изменения в численности населения летом.

Третья глава рассматривает профессиональный и социальный состав населения.

Так как город Хаапсалу был типичным мелкобуржуазным городам, то его социальный облик соответствует материальной базе. Крупной буржуазии нет, большое число мелкой буржуазии и скромный процент наёмных рабочих по сравнению с рабочим классом в больших городах.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD.

Marx, K., Kapital, I kd., Tallinn 1953.

Marx, K., ja Engels, Fr., Valitud teosed, Ikd., Tallinn 1957.

Lenin,V.I., Teosed, I kd., Tallinn 1948.

Lenin,V.I., Teosed, III kd., Tallinn 1950.

Lenin,V.I., Teosed, XXXI kd., Tallinn 1957.

Brandt, E., Eesti majanduslik olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn 1955.

Elango, Ô., Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925 -1929), Tallinn 1958.

Grönberg, A.,Kuurort Haapsalu, Tallinn 1932.

Karma, O., Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis, Tallinn 1963.

Krinal, V., Loone,L., Soidra,I., Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis (1920-1940), Tallinn 1968.

Malôi,I.G., Elanikkonna statistika küsimusi V.I.Lenini töödes, Moskva 1963.

Pullat, R., Tallinnast ja tallinlastest,Tallinn 1966.

Pullat, R., Eesti linnarahvastiku dünaamika aastail

1917-1940, Eesti NSV TA Toimetised, ühiskonnateadused, 1968, nr.17/4.

Pullat,R., Eesti linnarahvastiku looduslik ja mehhaaniline liikumine ning vanuseline struktuur aastail 1917-1940,Eesti NSV TA Toimetised,ühiskonnateadused,1969, nr.18/1.

Rumma, K., Imikute vanusest ja rahvaarvu juurdekasvust Eestis, Tallinn 1937.

Saarniit,K., Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920-1924),Tallinn 1958.

Sauks, F., Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes, Tallinn 1968.

Sepre, O., Kodanliku Eesti sõltuvus imperialistlikest maadest, Tallinn 1964.

Starodubski,L.V., Kodanliku Läti statistika reaktsiooni teenistuses, Riia 1953.

Vihalem,P., Eesti kodanlus imperialistide teenistuses, Tallinn 1960.

Haapsalu, Eesti kuurordid I, Tartu 1923.

Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957.

Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920-1940),Tallinn 1963.

Allikad.

Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv, Tallinn (ORRKA)

Fond nr. 4209 - Haapsalu Linnavalitsus

Admiral Nahhimovi nimelise kalurikolhoosi kroonika.

1922. aasta Üldrahvalugemise andmed, Tallinn 1923-1925.

1. III 1934. aasta Rahvaloenduse andmed, Tallinn 1935-1937.

Eesti arvudes 1920-1935, Tallinn 1937.

Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur., Tallinn 1926.

Perioodika.

Kuukiri "Eesti Statistika" 1920 - 1940.

Kuukiri "Kalandus" 1926 - 1940.

Ajakiri "Linnad ja alevid" 1928 - 1940.

Suulised andmed.

Antov, E. suulised andmed.

Brandt, H. suulised andmed.

Pihlau, V. suulised andmed.

S i s u k o r d.

Sissejuhatus 2

I. Asutuse areng ja hoonestus. 3

1. Asukoht ja ajalooline areng. 3

2. Tänavastik. 18

3. Hoonestus 1922. ja 1934. aastal. 25

II. Elanikkonna areng. 32

1. Elanikkonna dünaamika. 32

2. Sooline ja vanuseline analüüs. 42

3. Rahvuslik koosseis. 54

4. Suvitajad. 57

III. Elanikkonna professionaalne ja sotsiaalne koosseis. 64

1. Elanikkonna professionaalne koosseis. 64

2. Elanikkonna sotsiaalne koosseis. 84

3. Korteriolud. 101

Venekeelne resümee. 113

Kasutatud kirjandus. 115